

Stigmatizacija jekhe minoritateako – Si chaches?

O sichiardo savo rodelas pala rasismo, o Mark Terkessidis, phenel kado pe angluni rig leske lileski “Psychologie des Rassismus” (Terkessidis, Mark: *Psychologie des Rassismus* Opladen/Wiesbaden 1998, p.9.):

„Na but vrama maj anglal, varekon akhardas ke muro vudar kade kal deshuduj chasuri. Shundem jekh dzuvlikano glaso pa intercom. Sar voj chi vorbilas mishto niamciska, me chi birisardem te xacharav pa soste dzal. Thaj pala kodo deman gindo ke voj romni si, thaj adzuckerel te bikinel mange varesavo gunoj. Man sigiharavas thaj chi lasa chi kamlem te dav дума vaj te putrav o udar. Pushlem lan inke jekh var so voj kamel. Akana das дума na kade xoliariko sar e angluni data, thaj me xachardem ke voj sas ingiarel manro/xabe ande jekh ofiso/biuro ko andluno kato/etadzo ale chi reslas khanikas kothe. Anda kodo pushlas man te mukhav lan andre, thaj kade te mukhel o xabe opre. Mure nachache ginduri kerde man te ladzav thaj puterdem lake o vudar.“

Kathar kasave ginduri aven? Arakhas amen lenca? Pe soste trebul amen? Kadala si puchimata kaj nashti kade lokhes te des parpale, thaj kadala puchimata achile inke ande manushikani historija. Si e farba lenge morchiaki vaj lengi muzika? E maj but anda manusha akharel len *Gypsie*”, ale von akharen pes *Sinti* vaj *Roma*. Si but historii pala kadala manusha, ale kon eksaktno dzanel pa lengo trajo, pa lende, thaj xarnes, pa lengi kultura? Thaj chi e rpdimatenge lila vaj e enciclopedie chi birin te den precisno parpale. Ando than kadalesko, e lila kaj den дума pa e origini badale manushenge si maj buti var superficilano/ feri opral phenen, naj detaliichno, jekh phenel varesar e aver aver varesar, thaj xamime nachache gindonca. O Holokaust sas jekh katastrofa anda e Roma thaj Sinturi. Kado baro bilachipe si prave bisterdo e averendar, sar e media phenel feri pa Dzidovuri. Kado insensibiliteto thaj bisteripe si simbolichno e Romene thaj e Sintonie sar von sas but nasulipe thaj pharipe te nakhaven. Verekon chi biril dosta te phenel ande vorbi vaj ande slike/fotki kodo anda soste von sas te nakhen.

E diskriminacija lontra kadale manushenge chi sas feri de shela bershenge, voj si ferikaj ages. E manusha chi arakhen pes e nachache gindonca, thaj e individualuri shoha chi gindin racionalno pa lende. E Hannah Vogt si kontra e stigmatizaciaki kaj si ke maj but thaj maj but manusha, thaj specialno kana naj chi soski kauza kodoleske. Von sikaven varesavi dispozicija ande lengo kharaktero, savi shaj te avel ignorime aba shoha mukhli. E diskriminacija si ke niveluri e societateako, katar o kherutnipen dzi ke politica thaj legislacija/zakono. Kana chi zumavela pes te sichiaren pes e e aver manusha naj shajpe te keren e manushen te xacharen o komuniteto thaj o kulturalno indentiteto e Romengo thaj e Sintongo. Von si rig anda amro societeto thaj rig anda amari demokracija.

Rig 1 Angluni Romani Historija 1000-1400

1. Roma thaj Sinti

O generalno gindipe pa Roma ande Vest Europaki rig parubdilas karing maj lachi ande palalutne bersha. Nachache ginduri pa lende si inke, ale akana si maj but respektujme, sar e manusha chi maj den дума pa “Gypsies” ale den дума pa Roma thaj Sinti. E diferenca mashkar Roma thaj Sinti si pala self-determination/kana varekon kamel te phenel peske varesar, thaj kado si aba d-anda 12to shel bersh.

E Sinturi si, striktno te phenas, jekh rig anda e Romengo narodo, thaj von si aver mashkar e k-aver Roma soske len si len cira k-aver tradicii thaj si len lengo dialekto. Sikadas pes ke o grupo savo si prindzardo sar Sinti ando Niamco si but pashe ke Manush anda Francuzo, ke Polske Roma anda Polka thaj ke Kale anda Spania.

O termino “Roma thaj Sinti” sas kerdo ando Niamco ando 1980to bersh, thaj maj but anda o historichno nakhipe anda e Nazi vrama. Anda kado, e Sinturi kerde peske lengo personalno xacharipe karing indentiteto, thaj anda kado varesave anda lende akharen pes inke Sinti thaj zumaven te inkiaren e identifikacija e gruposki.

Thaj das kathe jekh eksamplo ta shaj xacharen kado:

Te phenas ke e Bavarianuri sas Sinti, thaj e Roma sas Niamcuri sar jekh intrigo, adunchi e diferenca avela sa kodi. Sa jekh, kana o termino “roma” si skriimo ande kado lil, kodo si ke phenel vi pa Sinti thaj vi pa aver desha romege grupe.

2. E Indisko redechini/roots

Akana, sikadas pes sar e Roma anda India aven, ale soske chisoske historianuri chi rodine pala e Romengi historija anglal te aven ande Europa? Shaj soske o nachacho gindo ke e Roma si feri nomaduri. Ale kodo naj chaches. E Roma shoha chi phirade pes sar tipichno nomaduri, sako data sas shudine, nashenas, handlujnas/ kinenas-bikinenas vaj inkiarenas e socialne thaj familialne strukturi thaj kodo inkiardas len pe lengo drom.

Kado lil si kerdo pala deshuduj bersha preparacijake thaj oxto shona intensivno rodipe, thaj e angluni data ande historija e romengi sikavel pes, bi nachace ginduri, jekh koncepto e historijako jekhe multi-lateralno Indo-Europeano narodo thaj kadale narodos si les maj but sar deshupandz /15 milioni manusha ande Europa.

Ando 11to shle bersh, uni cikne imperecii ande Nord India thaj Gurjara thaj Rajput sas duj anda lende. Von sas feudalno societeturi thaj sas jekh narodo/kasta kaj marelas pes thaj lelas e averenge phuvija thaj aver narodo/kasta kaj kerenas svakone geseski buki. Uni kerenas e phuvijaki buki, aver kerenas buki e animalenca, sar eksamplo sikiarenas e grasten e kastake e oprutni, thaj sa kade sa kavaleria ; aver sas sastrara, rupunara vaj sumnakunara vaj kaldarara kaj kerenas armi ; xarnes, sa e bukia save trebul jekhe societateake te funkcionil.

Svako anda kadala sub-kaste e narodoske sas lan jekh specialno profesija, savi sas te avel kerdi feri katar jekh familija vaj vica. Kadi sas rig anda e Hindu religii prindzarde sar e „Zakonuri e Manu-eske“ (*Manush – Romanes*).

But grupi ando regiono kaj phenavas tumenge maj anglal, sas jekhe kastako savi akharelas pes Domba (*Dom – Mursh*) thaj Domni (*Romni/Dzuvli*) – *Romanes*, thaj dzi ages si Rom thaj romni, savo atunchi sas „manushipe“.

2.1 O Aleksandro o Baro thaj e Grekicka influence

E Asiako Sherutno

O Aleksandro o Baro, pakialas pes pala leste ke si anda e familija e Grekone herouri Herakles thaj Achilles, thaj anda kado vov kamlas te dzala pala lenge droma. Ando 334to bersh Angla Christos (A.C.) o Aleksander invadisardas 30 000-enca soldaturi o Imperio e Perijsako. Vov lilas bare riga anda Asia thaj Nordico Afrikaki rig. O Orakolo e Zeusesko katar e oasis Siwa deklarissardas e Aleksandros o chavo e Zeusosko. Ando Egypt, vov pehdas peske korkori Pharaoh; kade sar kerdas ande Grecija, vov phendas kothe kaj vov si e God-esko chavo thaj kodo sas ke te avel o sherutno e Egyptosko.

Ando 332to bersh A.C. vov vazdas o foro Aleksandrija, kaj bushol vi Aleksandretta, savo ages si ando Nordo e Egyptosko ko Mediteraneo Baro Paj.

Jekh anda e epta Minuni/Mirimi, o but prinzardo Lighthouse, sas vazdo/kerdo/budujme ande Aleksandrija. Sas kerdo gata ande insula Pharaos ando porto eAleksandriako ando 279to bersh A.C., bish bersh pala so astarde te vazden les.

O Aleksander o Baro mulas katar e febra ando 11to Juni 323 A.C., ando Babylon, foro kaj vov las les trin shon angla kodo. Vov sas 32-e bershengo.

Dzi atunchi, o Aleksandro o Baro las, pala so mardas pes, bare phuvija, katar e Grecija tha Macedonia perdal Turkija, Persija thaj Pakistan dzi ko Indiano Panjab. Ando Vesto, e intrego Mediteraneo rig dzi ke Aleksandria ando Egypt sas tela leski influencia.

O Aleksandro beshlas ande India thaj Pakistan maj but sar shtar bersh. Vov vazdas maj but foruri, save aresle te aven e komercialne centrumuri mashkar Asia thaj Europa maj but sar jekh mija bersh, dzi kana sas invadime katar o Mahmoud de ghazna thaj astardas pes e religionsno rekonstrukcija e regionosko.

Indo - Grek-uri

E Indo-Grekicka relaciji dikhen pala e 4000 phangle historijake bersha.

Ando Afghanistan, Pakistan thaj Nord India, uni Grekicka isolime Imperecii dzangle te trajn maj dur pala 200 bersh pala so o Aleksandro o Baro las len. But foruri save sas vazde katar o Aleksandro o Baro, inkiarde e Grekicko chib thaj o komerco e Europasa dzuvindo vi pala so xasarde e Asia. E Imperecii e muslimonge thaj e indianonge profitisarde anda kado. Maj but sar 40 Grekicka Imperaturi sas e sherutne kadale regionosko dzi kana e Baktrik Dinsatii sas line ando 130to bersh A.C.

Ando 143to bersh A.C., e Grekicko Imperecija ande Europa platar thaj sas integrujme ande Romani Imperecija. Ando 330to bersh AD Byzantium (thaj maj palal sas Konstantinopol thaj Istanbul) areslo o centralno foro e Imperecijako.

E Grekicka chib, e purani Grekicka, achili skriime thaj vorbime kaj godi. E Grekicko chib sas ando Romano, Byzantino thaj Otomano Imperecija sar si ages e Anglezicko chib, sas jekh internationalno chib thaj kade o trans-nacionalno komerco dzalas. Vi kana e Otoman Imperecija sherujlas, e Grekicko chib achilas sar jekh importante ingrediente ande linguistiko diversiteto ando regiono, thaj sas parcialno importante anda e identifikacija e religiaki, etniaki, vaj sar jekh ekspresija e edukacijaki thaj statusoski.

Bactria (ages Nord Afghanistan) kerdas stabilizacija ando regiono, thaj vazdas thaj kerdas sigurno o but prinzardo Drom e Kedzako, maj but sar 1000 km lungo "baro drom e komercosko" mashkar Asia thaj Europa.

E komercialno chib ando regiono achili e Grekicko chib, thaj kodo del amen eksplikacija e linguistichno pofide/aluzii ande Romani chib.

2.2 Mahmoud de Ghazna thaj e Ghaznadiaki Dinsatija

Sherutnipe e duijto maj bari Islamiko Imperecija ande Historija

O Mahmoud de Ghazna si jekh anda e maj cira prindzarde ale sa kade vov sas jekh anda e sherutne kaj lile maj but phuvija ande manushikani historija.

E Ghazna Dinastia, sas e sherutni katar o dujto maj bari Islamiko Imperecija anda e lumiaki historija. Lengo teritory sas katar kodo so ages si Afghanistan thaj Pakistan ko Esto ko Caspiko Paj ando Vesto. Mashkar 997 thaj 999, jekh Civilno Maripe phaglas e Ghazna Dinastia. E phrala Ismail thaj Mahmoud marde pes anda regiono, savo o Mahmoud maj palal las les thaj peske phralesa sas te marel pes anda kodo. Kana sas te lel vi aver phuva pala kodo, vov nakhlas 17 var anda Pajab regiono (prindzardo vi sar Sindh regiono). Kade sar vov sichiardas ande bare foruria sar o Gwailor, Kanaui thaj Mathura kodo sikavel ke militarichno plano kerdas.

Gadzo – Streino manush Kadi si jekh vorba savi e Roma phenen lan ka te keren distanca mashkar lende thaj e k-aver manush, kade sar vi e Dzidovuri phenen “Gojen”.

Kadi vorba avilas avri katar o Mahmoud, jekh mia bersh majangle. Sa e streini manusha ashile “Gadje”.

O Kadir, o kajfo katar o Bagdad, akceptujsardas o sherutnipe e Mahmudosko ando Esto, thaj bichaldas leske jekh honorarichno roba/rochia/coxa rashaj thaj das leske uni tituluri. Katar kado punkto, o anav Kadir sas pasha lesko anav pe sa e hurde love savo o Mahmud stampilisardas. Kodo so o kalifo kerdas sa kade akceptujsardas les ande peske islamisko pachajmata thaj las decizija te lel akcija kontra e idolatorengi ande India.

Kana vov marelas pes te lel e phuvja anda Nord India mashkar 1005 thaj 1030, o Mahmoud Ghazna intrigo vrama lelas pesa sklavuri. Ando 1005to bersh, o Mahmoud las o plaj Panjab thaj astardas te dzal ande Nord India. Leske armii/katane sas protektujme katar e bare purane khera, e chachi zor leke katanaki sas sar von organizujnas pes thaj sar dzanenas te planujn. E Seldchuks (dik sa kade 2.7) tela o Tugrif Beg aparisardas e Ghaznadisko satana ando 1040to bersh, thaj kade ashade e Ghazna Dinastia te buxliol karing o Vest.

E ketana sas kerdi anda slavenge trupe, thaj savore katar maj but naciai khetane sas shute. Kadi sas leski baza, leski zor ande ketana. E aver rig anda leski ketana sas kerdi anda voluntaruri thaj mercenaruri.

E themesko sistemo bazilas pes pe duj fundamenturi. Anglunes, sas e anglune kampanii karing e adunchi-barvale regionuri anda Nord India. Dujto, e taksi. Anda o Mahmoud leske ketanii kindenas e taksi, thaj len sas len interesso pe kodo anda kodo ke vi von shaj lenas love kana lengo sherutno barvalo sas.

E ketanii katar o Mahmoud sas kerde anda profesionalne soldaturisave avile anda intrebo luma te keren leske buki. E trupe kerde anda sklavuri, sas maj but te aven anglal thaj kana trebulas vi ando maripe te dzan.

Kadala sklavuri, maj but anda lende buchiarne, chi sas feri anda ketana ale vi ando sistemo e themesko. Kado sas o sekreto sar o Mahmoud nerisardas. E but sklavuri save sas ande e Mahmoudeski ketana von sas sichiarde te keren arta thaj buki ando satri, sumnakaj, rup etc. thaj von lasharde e komercialne kondicii katar e industria katar e Ghazana Dinastia.

Ando 1017to bersh, phnel pe ke o Mahmoud de Ghazna andas maj but sar 50 000 sklavuri anda Khorezm.

Ande kodi vrama, chi bririnas aba te avel varekon kontra e zoraki e Mahmoudoski. 54 000 manusha grastenca thaj 1 300 elefanturi sas lesa kana dzalas te lel avera phuvia, thaj pashe sas inke leski sofistikime artileria.

Kana vov sas sherutno, o Mahmoud gelas ande India aba svako bersh. Kodo ke vov kothe gelas chi andas feri nasulipe e Indiake, ale vi mishtipe. Tela e influenza e Dinastiake Ghazna, e India lokhores astardas te putrel pes karing o Islamicko dzanglipe, filosofia thaj literatura. Sar o Mahmoud kothe sas, o Islamo astardas te dzal maj dur ande kado regiono thaj lokhores las o than e Buddhisomoske thaj Hindujsomoske.

Thaj kade, o intrego regiono lasheajlo tela o sherutnipe e Mahmoudosko de Ghazna, savo korkori das peske titulo sar sultano. O maj vazhno foro anda e imparacija Ghazna, savo sas vi o foro kaj o Ghazna arakhadilas, sas but prinzardo ande kodi vrama anda leske shukar gredini thaj bare khera thaj palaturi. Uni anda lende si inke vi ages. O Mahmoud kerdas o foro Ghazna jekh literaturako thaj artako foro thaj ingiardas kado ande regionuri. E influenci katar e Islamiska edukacija thaj Persiano kultura ande India sas len efekturi ande aktualne arta thaj literatura.

O Mahmoud de Ghazna sas but prinzardo sar jekh generalo bute eksperiencasa thaj bute kuradzosa ande marimaski vrama thaj jekh but inteligento thaj lasho sherutno ande pacheaki vrama.

Leski militarichno kariera sar agosardi kana gelas ande Persia. Kodi sas vi e maj palutni bari akcija, vov mulas ando 1030to bersh kana sas 59 bershengo. Vov mulas ande Agra.

Pala so o Mahmoud mulas, e Seldchuks, e Ghurides, e Chwaresm-Shahs thaj aver turkicka triburi darade e zor katar e Dinastia Ghazna.

E Imperecija astardas te phagel pes. O angluno semno sas o maripe kaj xasarde les angla e Seldchuks ando 1040-1041 ando Dandanqan. O Mas'udu de Ghazna, kodo so las e zor pala o Mahmoud, nashlas palem ke Ghazna thaj mukhlas o Chorassahn ke Seldchukuri.

E Ghuriduri, jekh narodo anda e Nord rig e Afghanistanoski, barilas thaj ashilas e dinastia de Ghur ande k-aver shel bersh. O Mahmoud de Ghazna kerdas kontrola pe kado narodo, ale kodo so avilas pala leste chi birisardas te kontroluil o Ghur. Anda kodo ke jekh familiarno problemo sas mashkar e Ghurides thaj e Ghaznadianuri, e Ghurides mardas len ando 1186to bersh. Kade sar phiravenas pes e sklavonca Roma maj dur gelas sa kade. Pala so e imperecija e Ghazna phagilas, maj but cikne islamichno emiraturi avile ando regiono, thaj o Chwaresm-Shahs las e imperecija savi sas tela ordino e Seldchukongi. Ke kodi vrama chi sas chi sosko imperato/thagar akceptujme, thaj kade e duj generaluri e sklavenge anda e dinastia Ghazna; Yildiz thaj Aybak, lile peski independenca katar e dinastia Ghazna thaj Dehli. O Yildiz thajo Aybak sas aba maj palal marde katar e Ghurides ando 1206to bersh. Kadala marimata kerde te slobodinpe maj but Roma katar e sklavia.

Mashkar 1186to bersh thaj 1266to bersh, e Roma nasale ande maj but riga. Ma but anda lende nashle ko thagaripen "Rum-Seldchuks" (dikh vi 2.7), aver rig gele ke Mamelukuri (dikh vi 2.5). thaj e reshta ashile ande angluni thaj dujto "Sklavijaki Dinastija", katar von von xastrajle ando 13to shel bersh. E maj palutni grupa e Romengi savi slobodisajle vaj avile ke Europa vaj ashile ando regiono ande cikne grupi.

E "Sklavonge Dinastii"

E angluni Sklavongi dinastia sas katar o 1206to bersh dzi ko 1266to bersh, e dujto sas katar 1266to bersh dzi ko 1290to bersh. Ando 1206to bersh, Schams al-Din Iltutmish kindas o titulo "Indiako Sultano" katar o kalifo e Bagdadosko, thaj vazdas e Angluni Sklavongi Dinastia. E dujto sas lan zor te beshel kontra e Mongolonge, ale lengi zor thaj influenza chi

birisardas karing o est. Anda kodo kodola Roma save ages phenen peske Bazigar-Banjara ashile ande India thaj Pakistan.

2.3 1186-1348 Jekh Regiono ando Paruvipe

Kana o militarichno Islamico them e Ghaznadianengo pelas, e zor thaj e kontrola xasajle ando reiono, thaj pe kodo shaj te kerel pes komparacija ke situacija anda Irak pala so pelas o Governo ando 2003.

Pala so e Dinastia Ghazna, uni cikne Arabico emiraturi avile ando regiono, jekh anda lende sas o Seldchuks savo sas prinzardo vi sar o “Rum-Seldchuks”.

O regiono astardas te parovel pes kana e Mongoluri avile tela o sherutnipe katar o Dschinghis Khan. Kado ingiardas ko paruvimos, anda kodo ke e sherutne dikhle ke lenge zurale pozicii shaj te aven lile katar e Mongoluri.

Ando 1192to bersh, e Islamiche katani lile ando maripe e Nord India e angluni var thaj achile kothe shela bershenge.

O regiono katar e Siria, Mesopotamia, Persia thaj e cikni Asia sas o than e Seldchukengo, jekh Islamichno Tursko narodo, anda maj but sar 300 bersha.

Mashkar 1226to thaj 1355to bersh, e Mongoluri marde pes palem thaj palem. Maj phares sas lenge kana marde pes e Imperecienca katar e Mamelukuri thaj Seldchukuri.

Kana e Dinastia katar o Ghazna phagilas ando 1206to bersh, sas but mishto e Romenge. Pe jekh rig mukhlas len slobodo, thaj pe aver rig len nas le chi sosko than te mangel, thaj sa kodo problemo savo si len vi ages.

O regiono katar von avile, katar Panjab thaj Sindh, sas Islamichno atunchi. Pala 200 bersha, e Romen ma nas len drom karing khere, pala so vi e Grekicka elementuri xasajle anda chib thaj akana e Cristiane Mongoluri avenas te len o them.

O regiono sas zurales instabilno, anda kodo e Roma sas te dzan pasha varekaste, thaj von line decizija te dzan pasha e Seldchukuri. Pala historijy, phenel pes ke kodo kerdas pes mashkar 1206to thaj 1290to bersh.

Ando 1290to bersh, e Imperecija katar o “Rum.Seldchuks” sas pasha leste o Ottoman I. thaj anda kodo areklas te avel rig anda e Ottomansko Imperecija.

Ando 1346to bersh, e ottomansko Imperecija gelas karing o Vest, thaj kade e angluni Ottomansko katana areklas ande Europa.

Ando 1348to bersh, e anglune Roma sas rekordime ando Belgrad/Serbia. E anglune sklavuri Roma save nashenas.

2.4 Dschinghis Khan thaj e Mongoluri

Dschinghis Khan

Ando 1221to bersh, o Dschinghis Khan reorganizujisardas e zorake strukturi. 35 bersha pala e angluni data kana o Dschinghis Khan avilas ando regiono, e Ghazna Dinastia phagilas.

Maj but manusha zumade te len e zor, thaj mashkar lende sas vi e Rum.Seldchukuri.

Manusha save sas phangle katar o teritorio/than thaj slobodime anda sklavia, vaj soske kamenas te ratujn jekh rig anda e Imperecija, kerde peske cikne emiraturi.

Kodi sas, shaj, e angluni var kana e Roma xashajle ande historija anda kodod ke len nas len chi soske thana te mangel ande kodo regiono. O than katar von avenas, o Pakistan ages, areklas te avel Islamichno, thaj katar o Esto, e Mongoluri avile maj pashe. Len nas len chi

sosko shajpe sar te dzna vaj pasha e Rum-Seldchukuri vaj pasha e Mamelukuri anda kodo ke te avel lenge maj feder.

E Imperecija katar o Dschinghis Khan avile anda Arabia ando Vesto ko teritorio katar o Rum-Seldchuks thaj India ando Sudo, ande bare riga save maj palal sas e Soviet Unia thaj vi e Moskova kaj shaj sas katani katar e Mongoluri.

Kodo ke e “Sumnakune Horduri/Katani” sas kothe sehla bershenge sas len efekto pe Roma. Specialno kana von dikhle sar marde pes e duj fronturi ando 1221to bersh, thaj shaj von sas kothe sar sklavuri ande satana kana o chavo katar o Chwaresm-Shahs, o Dshalal al-di, mardas pes e Mongolonca, thaj jekh var aba nerisardas. Kado maripe sas ando Parwan mashkar Ganza thaj Bamian, pala so e katani aresle pes kothe. Shaj phenel pes ke e Roma sas rig anda kadi satana savi mardas e Mongolon. Kado shaj del eksplanacija anda kodod ke von astile ande Imperecija katar e “Rum-Seldchukuri” thaj maj pala ande Ottomansko Imperecija. E Mongoluri sas e sherutne e Inadiake dzi ando 1858to bersh, thaj e Imperaturi sas anda Mogul familia, thaj kade nas chi sosko shjape te dzan parpale ande lengo them. Maj but sar shov milionari manusha sas e viktime katar e Mongolonge katani.

2.5 E “Egipteanuri” Mamelukuri

D-anda 9to shelbersh, e Mamelukuri lenas sama pe Sherutne e Islamoske, thaj maj buti var Turchicka vaj Tcherkesiska sklavuri. Ando Egipto, e Mamelukuri lile e zor mashkar 1250to thaj 1517to bersh: kontra o palalutno Ajubide Turan Shah andas o *Aibek* (1250-1257) ke zor, zor savi vov xuladas lan e dzuvlasa sultano *Schadscharat Ad Durr. Baibars* (1260-1277) maj palal sas pasha e Mongoluri ando 1260to thaj 1277to bersh. *Kalawun* (1279-1290) shudas e krusadon avri anda Palestina.

E thana kaj sas prahome e sultanuri e Mamelukonge thaj o Sultan-Hassan-Mosque (*Nassir Hassan* 1347-1261) ando Kairo si but prindzarde arhitekturalno monumenturi. O them e Mamelukongo, kodo si Egypt thaj Siria thaj Palestina, sas tela e zor e Turkengo Ottomanuri ando 1517to bersh, tela e Turkicko zor e Mamelukuri kerde administracija ando Egypto dzi ando 1811to bersh.

Varesave Roma shaj sas anda e Mamelukonge manusha, thaj kade shaj sikavel pes soske historichno phenel pes ke e Rom aven anda Egipt. Sa jekh, shaj inke te phenel pes ke maj but anda Roma gele pashe ke Imperecija katar o Rum-Seldchukuri. Kado phenel pes ando kodo ke but influenci si ande chib thaj o paruvimo katar i vorba savi phenel kon von si “Dom” ke “Rom”. (dikh sa kade 2.)

Kodo ke phenel pes ke jekh rig anda e Roma si katar e Mamelukongo them, phenel pes pala kodo ke ande raporturi anda Europa phenel pes pala e kale manusha save phenen peske Egiphteanuri. Historichno, o puchipe si kana kadala raporturi vorbin pa Roma vaj pa Mamelukuri. O chachipe shaj si mashkaral, soske e Roma thaj vi e Mamelukuri phirde anda Europa ande kodi vrama kana e raporturi sas kerde (dikh sa kade 7.5) thaj vi kana e Roma sas tela e protekcija e Mamelukongi ande jkhe them savo shaj phenel pes pa leste ke sas jekh sklavongo them.

2.6 E Seldchukuri (990-1077) thaj e Rum-Seldchukuri (1077-1290)

E Imperecija katar e Seldchukuri vazdas pes ando 990to bersh. Ando 11to shel bersh, e Sledchusko Oghuses invadarde o Irano thaj o Mashkarutno Esto katar e mashkarutni Asia. E

Seldchukuri phirade pes sar e plajeske manusha, ande familialno klanuri thaj lile ando maripe riga anda Irako, Aserbaidzian thaj Armenia.

Sa ande kodi vrama, e Ghaznadianuri sas shertune katar kodo so si ages Afghanistan thaj Panjab. O Tugril Beg mukisajlo ando Bagdad ando 1055to bersh thaj mukhlas e loklane lideron te den les o titulo sar sultano. Tela o sherutnipe katar o Alp Arslan (1062-1072) thaj lesko chavo Malik Shah (1072-1092), aresel e maj bari politichno zor ando Mashkarutno Esto, thaj vi e Bizantinuri si bichalde zorasa parpale katar e Seldchukuri.

O Sultano Sandschar (1141) si o maj palutno lidero katar e bari Seldchuk Imperecija, thaj pala leste phagiol ande cikne imperecii.

O Sulaiman ibn Kutulmisch vazdel o sultanato katar o "Rum-Seldchuks" ando Manzikert ando teritorio katar o Bizantino pala so mardas pes e Bizantzinosa, ale e Seldchukuri naj pale khetane ande Imperecija katar o "rum-Seldchuks" dzi kana avilas ko sherutnipe o Iznik thaj maj palal e Konia.

O anav "Rum" avel anda kodo ke e Seldchukuri kamle te vazden jekh imperecija ande Asia pala o modelo sar e Romanuri vazde e Roma. Pala e chibako specificiteteto, "Roma" areslas te phenel pes "Rum".

E Seldchunuri ande ande kodo regiono e arta sar te keren pes e coluri.

E populacija/manusha anda e imperecija sas but aver: nomaduri thaj vi manusha bi themesko; Turkicka triburi, Persianuri, Grekuri, Armenianuri thaj Roma avile pashe pasha e Rum-Seldchukuri.

E sultanuri sas te len sama pa them, thaj maj but sar e Mongoluri avile ando regiono ando 13to shel bersh.

E Imperecija sas but puterdi te lel pashe neve themutnen. Kadalen, sas aba, e buti te len sama po Imperecija kana si maripe. Sako klan familija sas te del po 10.000 soldaturi.

E civilne Chachimata sas feri anda e Muslimuri, thaj sa e aver manusha sas shajpe te aven legalno inkiarde sar sklavuri.

E Imperecija katar o Rum-Seldchuks lel peski maj bari politichno zor kana o sherutno sas o Aladdin Kaikobad I. (1219-1237). Tela leski komanda, e sklavuri aresle slpbpdno manusha thaj mashkar lende vi e Roma, save avile pasha e Imperecija Rum-Seldchuks pala so e Ghazna Imperecija phagilas. Sa jekh, e Rum-Seldchukuri sas marde katar e Mongoluri ando 1243to bersh thaj kade xasarde e kontrola pa e phuvia anda Esto. Katar 1284to dzi ko 1302to bersh, maj but thaj maj but turkicka triburi lile influencia ande Imperecija katar e Rum-seldchukuri, dzi kana areslas teavel totalno tela e Ottomansko Imperecija tela o sherutnipe e Ottoman-osko I.

Anda kodo ke maj but religii sas, sas aver problemo anda kado regiono. E Roma sas Hindus sar vi e k-aver manusha anda peske nativno thema kana sar sklavuri sas astarde. Akana e situacija sas but k-aver. E Roma sas te len decizija. Katar o Esto, e Mongoluri avile maj pashe, kaj e Christianuri sas; e imperecii save trujal sas sas savore Islamichno, thaj vi o Rum-Seldchuks. Kana avile khetane e Rum-Seldchukonca, thaj chi sas len aver shansa, kodo sas vaj te aven Muslimuri vaj te aven palem sklavuri, savi sas inke jekh rig anda societeto.

2.7 Slobodipe kana pe Islamoski rig dzas

Pala so marde ando maripe e Aybakos thaj e Yildizos ando 1206to bersh, e mai palutne duj generaluri e sklavonge anda e Ghazna Dinastia, e Roma sas slobodipe anda sklavia pala 200 shela bershenge. Slobodo, kade sar sas shajpe ande kodi vrama.

Karing o 1200to bersh, o intrego regiono gelas pe Islamoski rig, thaj vi e Roma. Vi kana maj but cikne Arabsko imperecii vazde pes pala so e Ghazna Imperecija phagilas, e Romen nas len kasavo shajpe soske len nas len chi sosko them te mangen anda peste.

Anda kodo e Roma gele pashe ke Rum-Seldchuks Imperecija. E Rum-Seldchuks das len o shajpe te keren pes Islamuri thaj kade arenas te aven themutne. E Muslimuri chi lenas Islamchno sklavuri, thaj kade e Roma shaj hastranas katar e sklavia.

E Sinturi, pe aver rig, chi kamle te aven pasha Islam thaj anda kodo ashile sklavuri. Thaj kodo ingiardas te kerel pes diferenca mashkar e Roma thaj Sinturi.

2.8 E Sklavengo bikinipe ande Asia thaj Zumajmata te hastran

E metoda te len e sklavon ande katana thaj policija sas aba ando 19to shel bersh. Von kamenas maj but te aven len sklavuri kaj keren kasavi buti anda kodo ke e araburi chi kamenas te keren von kasavi buti kontra e manushengi. Kadi metoda arehlas te avel praktikime anda kodo ke ande kodi vrama e themenge sistemuri sas maj stabilno kade sar te avel te adzukeren e manushendar te len sama pe lende. E sklavon sas maj lokhes te kontrolujs, sas dependenturi thaj shunenat e maj barendar.

E katani katar o Mahmoud de Ghazna sas maj but anda sklavonde kerde. Ke kodi vrama kodo sas totalno legalno. Te kinen thaj bikinjen sklavon sas jekh rig anda societatea ande kodi vrama.

O drom karing e sklavia sas jekh normalno buti. O manush shaj avelas direktno lino vaj kindo/bikindo.

Butivar, bare oficeruri sas "sklavuri", thaj vi kana kado anav sikavel feri anda savi familia von avenas. Jekh rig anda sistemo sas vi ka e sklavuri te keren buti ande birokracija. Varesave sas vi barearde taj adukme te bare barea. Kade, uni sklavuri arehle te keren buti pashe pasha o sherutno (denas sfato).

E Sinturi line o angluno shajpe te hastran karing o Vesto, sostar ando Esto sas inke sklavia thaj shaj prindzarenas len kothe. Kade, so ashilas lenge sas o biprindzardo Vesto.

2.9 E Otomansko Imperecija

Ando 11to shel bersh, e Turkicka triburi invadisarde o Mashkarutno Esto mashkaral e Buchara pala kodo so von parubdile ko Islamo. Mashkar lende sas e Seldchukuri, save sas e sherutne opral pave intrego Oriento ande kodi vrama; pala so nerisarde ando maripe ko Manzikert ando 1071to bersh angla e katani katar e Bizantinsko Imperecija, von ashadile ande Asia Minor. E Seldchukuri Kylydsch-Arslan vazdas jekh nevi Imperecija ande Estiko Anatoliaki rig ando 1097to bersh, kaj e sherutne so avile pala leste dzi ando 1307to bersh kerde anda Konya o maj vazno themesko foro.

Othar, o Turko Ottoman I kamlas te marel pes e Bizantianenca. Vov shudas avri e Bizantinon anda Asia Minor thaj astardas te vazdel e Ottomansko Imperecija. Lesko shavo, o Orchan, nerisardas thaj las e Brussa, organizujardsas e administracija katar o nevo them thaj kerdas jekh katana anda kristiane sklavuri. E Sinturi sas rig anda leski katana, thaj e Roma sas totalno integrujme ando societeto sas Muslimuri. Pala sar sikaven e skriime lila pa taksi so pochinenas pes ande kodi vrama, sikavel pes ke von pochinenas e taksi sar buchiarne. Sa jekh, vi e Roma sas te dzutin pashe e katana.

Ando mashkar e 14to shel bersheshko, e Turkuri avile ande Europa. Jekh cira pala kodo, o angluno Rom savo hastrajlo anda sklavija sas ande Serbija.

O Suleiman I. okupisardas o gallipoli ando 1354to bersh. O Murad I (1359-1389) lilas e Thrakia thaj mukisardas e kapitala katar Brussa ko Adrianopol ando 1366to bersh. E khetane

suveranuri anda Balkano sas marde ko "Amselfeld" ando 1389to bersh, thaj e Serbija musaj sas te pokinel tributo. O Bajezid I. lilas tela pesko rajipe e Bulgarija thaj riga anda Grecija ando 1393/94to bersh. O Bajezid I. mardas vi e katana katar o Sigismund anda Ungro ando Napoli ando 1396to bersh. Ando 1402to bersh, hasardas angla o Mongoliano Khan Timur ande Ankara. O Mehmed I. sas dosta lasho thaj vazdas palem e Imperecija. O Mehmed II. Maj palal las ando maripe o Konstantinopol ando 1453to bersh pala so zumadas duj shona (kodo markisardas o agor katar e Bizantisko Imperecija).

Ando 1459to bersh, e Serbia areslas te avel Turkicko provincija/them, ando 1461to bersh e Grecija, ando 1463to bersh e Bosnia thaj ando 1479to bersh e Albanija. E Valahia (1462), e Khanate katar o Krim Tartars (1478) thaj Moldova (1506) aresle te aven vasalne thema e Turkiake. Ando 1451to bersh, o Mehmed las opre o anav sar sultano. O Bajezid II. avilas pala leste ando 1481to bersh thaj pala leste avilas lesko shavo o Selim I. ando 1512to bersh. O Selim hasardas o shah Ismail anda Persia thaj lilas e Siria, Palestina, Egipto thaj inke duj thema anda Nord Afrika ando 1516/17to bersh. E Otomansko Imperecija areslas jekh lumiaki zor. O kalifato sas ingiaro parpale ko Istanbul. Tela o sherutnipe e Suleimanosko o Magnifiko (1520-1566) lile maj dur aver thana: Bagdad pelas ando 1521to bersh, ando 1522to bersh o Rhodos sas lino, thaj numa e Viena chi birisarde te len lan ando 1529to bersh. O Cheir Ad Din Barbarosa vazdas e navalno zor e Turkongi thaj tela laki zor sas o Tripolis, Tunis thaj Algeria. E Otomansko Imperecija areslas peski maj bari ekspansija/barearipe.

Beshlas sar jekh bari zor dzi ando 1912to bersh, kana maj palal phagilas. E Otomansko Imperecija sas e maj palutni stacija e Romengi anglal te aresen ande Europa.

Cikni versia katar e Thesis pala e Angluni Historija e Romengi

Maj anglal si te phenas ke e Roma chi sas numa von jekh omogeno grupa savi sas tela e zor katar o Mahmoud de Ghazna. Ingianrenas e manushen regularno vrama 15e bershenge, thaj ingiarenas po 50.000 manusha po jekh var.

Amen si te phenas vi ke e katani kerde anda sklavuri traisajle thaj sas ferikaj ande thema katar von avenas.

Varesave Romenge grupi ashile ando Pakistan, Afghanistan, Iran thaj India. Averen sas len shajpe te nashen anda e Imperecii save phagionas thaj te dzan pasha e k-aver vaj te aven inkiarde sar sklavuri.

E Imperecii ande save e roma arakhle jekh than pala e Ghaznadianuri sas e:

1. Mamelukuri
2. Rum-Seldchukuri
3. e sklavenge dinastii
4. Osmanoski imperecija
5. e Ghazna dinastia

E maj bari grupa arakhlas refugio thaj asimilacija ande Imperecija katar e Rum-Seldchukuri, savi maj palal sas integrujme ande Otomansko Imperecija, kade sar sas vi e Mamelukuri thaj e Czresam.

E regionoski historiografia chi arakhlas than e Romenge. Kado naj amenge jekh baro surprize, soske e historija sas intrego vrama skriime katar kodola save nerisarde ande marimata, thaj e Roma shoha chi nerisarde ande marimata, von sas numa jekh instrumento kodolenge save

nerisarde maj but. K-aver problemo si kodo ke but arhivi save phenen pa Roma shaj hasajle kana sas e marimata ando regiono. Kado shaj komparil pes kodolesa kana hasajle el historichno lila ando maripe anda Irako ando 2003to bersh.

Dzanenas ke:

E Roma:

Numa von si o narodo savo shoha chi las te marel pes anda peste, thaj anda kodo si o maj lasho/mirno narodo ande Europa.

Kana amen chi maras amare predzudicii, e predzudicii maren amen.

Dujto Kapitolo

E Roma, lengi historija thaj chinajmo, sas maj but influencime katar e politichne paruvimata anda e Pan-Europa sar e k-aver manush, anda kodo ke len chi sas len lengo them vaj Governo savo te lel sama pe lende thaj pe lenge interesuri.

Kana e shela mii Roma thaj Sinti sas viktimi katar e marimata so sas mashkar e Europake thema, von shoha chi kamle te maren pes averenca.

E Sklavija thaj e anglune shajmata te hastran

E Romenge familii sas phagerde mashkar e rajmata, mashkar e bavale raj thaj khangeria ando intrego Balkansko regiono: Grekia, Macedonia, Romania, Transilvania, Moldova, Serbia thaj Valahia. Svako manush saves sas phuv sas les vi Romane sklavuri.

Kade, e anglune nashade sklavuri Roma avile ando mashkar e Europako kana astardas pes o 15to shel bersh – e anglune manush save rodenas azilo, thaj nashle anda Est Europa ke Vest Europa. Thaj vi ande kodi vrama, sas dikhle k-aver varesar. Pa lende kerde zakonuri save mukhenas e gadzen te astaren len thaj te mudaren len. Shela bershenge von sas te nashen katar jekh them ko aver. Lenge chi delas pes lenge lila te shaj beshen ande thema thaj te shaj trajn kinenas thaj bikinenas. Kade, o gindo ke si „manusha save phiren“ kerdas pes, thaj kodo si feri paramich. Anda kodo ke na e Roma ande e tradicija ke te mukin pes sa ande jekh, sas aba e themutne thaj e raj bare save zorasa kerenas len te dzan khotar.

Mashkar ekspulsija thaj “Ashajmo zorasa”

Vi kana sas bari persekucija, cikne grupi nashadenge astile ande varesave regionuri ande Vest Europa. Anda kodo ke chi kamenas len e manusha ande but thana, thaj chi sas len aver than kaj te dzan, but sas te garaven pes ande vesha thaj kerenas cikne butia e gadzenge te shaj trajn. Kade, e thana kaj beshenas e nashade areslas te avel o kher bute grupengo, thaj manusha save sas ande sklavenge familii kerde grupi ande thema, kade sar e “manush” ande Francija, e “gitanos” ande Spania vaj “Cinti” ande thema kaj delas pes duma niamciska.

E governongi politica karing e Roma ashilas kontradiktoria lungo vrama. Pe jekh rig, zakonuri avenas avri thaj chi mukenas e Sinton thaj e k-aver grupuri te mukin pes ande foruri thaj ande bare foruri. Pe aver rig, e bare raj kritikinas o “nomadichno trajo”, kaj savore Roma sas kade te trajn soske kasave zakonuri sas ke sas te phiren, thaj mangle ka e “roma si zorasa te ashaven pes anda phirimo”. Mashkar kodola zakonuri sas vi e zakonuri katar e Thagarni Maria Theresa katar e Austria thaj Ungro ande dujto epash katar o 18to shel bersh. Kodolesa ke ashavelas e Romen te na phiren, e Thagarniake chi sas feri ke shaj len lila te beshen ande jekh them, kodo sas vi ke e Romenge nas voja te den duma Romanes, chi mukelas te len pes Roma mashkar peste thaj e romane chavoren denas len ke gadze te barearen len von. Kadalesa, voj kamelas te asimilil e Romen zorasa.

Ande but regionuri anda Niamco, ando 18to thaj 19to shel bersh sas kopiime e “politica karing e Roma” katar e Maria Teresa. E Romenge kodo sas ke kana zumavelas pes te ashaven e Romen kodo sas vi ke lenas lendar lenge chavoren thaj lengi kultura thaj phagenas e familienge strukturi. E glata so avilas pala kodola save sas sklavuri ke barvale raj thaj kamle te arakhen peske than chi sas len pachea.

Hastrajmo katar e sklavija thaj bikherutnipe

Dzi kana legalno mukhlas e Romen anda sklavija, feri cira sas len shajpe te nashen anda Balkano. Anda maj but, e situacija chi parubdilas dzi ando 19to shel bersh. Kana o Iluminismo avilas ande Europa, chi maj bikinenas e sklavon ande America, thaj kade e Roma

sas inkiarde sklavuri ande Europa, thaj maj but ande Romania thaj Bulgaria – thaj feri ando 1864to bersh sas legalno mukhle anda sklavia, bi kherengo vah phuvjango, bi edukacijako, bi bukiako thaj mukhle sas angla e bilashe ginduri e gadzenge save sas aba de shela bershenge vaj te mugin ande k-aver than, ale kaj? Ande k-aver them, te zumaven pengi baht, te lencikne bukia vaj te mungen te shaj trajn.?

E maj but line o dujto drom: gele maj dur, thaj lengo shinajmo sas sar e nashade sklave Romengo, save avile ande Centralno Europa shela bersha kodoleske. Vov sas shudine, chi mukhenas len te beshen ande le thema. Pa e bukiaki rig, len mukhelas len te keren feri varesave bukia, thaj na maj but sar kodo. Kana lenge shavore mangenas jekh kotor manresko, von sas atunchi bichalde parpale thaj deportujme sar kriminaluri. Kodola save sas sklavuri aresle te aven bikherengo, save phirenas shela bershenge ande Europake thema, thaj na anda kodo ke kade kamenas, ale anda kodo ke khonik chi kamenas len.

Kana palem astarde te phiren, e raj bare pale dine avri zakonuri kontra lenge. Jekh policiako centrumo vazdas pes ando Munich ando 1899to bersh, thaj lengi buki sas te roden avri pala Roma. Ando 1926to bersh, vazdas pes ande Bavaria „*O zakono kontra e Romenge, Vagabondonge thaj Manushenge kja chi kamel pes lenge te keren buti*“.

Kado zakono sas kerdo te shaj thon ande kodola „bukiake khera“ e Sinton saven sas niamciska lila/themutnipe, thaj lenge shavoren te bichalen len ke le shavorenghe khera. Streini thaj bithemeske Roma sas te aven deportujme, kade pala sar phenelas o zakono. Kade, e bare raj astarde te separin e „themeske“ thaj e „streini“ Roma, ka te prevenin e imigracija e nashade Romenge bi kherenge.

O Roma thaj o Hamburgo

Chi dzanel pes eksaktno kana e anglune Sinti avile ando Hamburg, ale avile kade ando 15to shel bersh. Katar kadi vrama, dzanel pes ke sas ande Nord Niamcoske foruria, sar o Lübeck. E Roma avile ande foruri na maj anglal sar o 19to shel bersh. Kana e industrializacija avilas, maj but anda lende sas len shajpe te arakhen buki thaj khera ande riga e bare foronge. E familii save avile ando Niamco duj trin generacii maj angle kana hastrajle anda sklavija ande Est Europa, zumade te ashaven pes. Vi kana dzanelas pes ke e bare foron trebulas len manusha save te keren buki, kodo ke e Roma avile ko Hamburg na misto sas dikhlo thja palem restrikcii das pes lenge.

Ando 1890to bersh, o foro das avri jekh zakono, pala savo “savako Roma saves nas len niamciska lila” chi sas mukhlo te avel ando foro. Pala e themeske Rom, ando 1891to bersh, o Hamburgo las pes pala aver foruria thaj chi delas len bukiake lila, thaj bi lodole lilengo chi bririnas te len normalno buki. Vi kana chi maj denas svakoneske lila ke shaj te phiren ka te keren buki, le raj pakianas ke kade e Roma thaj e Sinturi dzana peske avri anda foro. Feri cira anda lende kerde kade, soske vi ande k-aver foruria sas kasave restrikcii karing e Roma. Kodo ke zumavenas te shuden avri e Romen thaj e Sinton avri anda foruria ingiardas ko phagerimos thaj chiorardas len. Maj but anda lende kerenas cikne bukia vaj trajnas anda socilano dzutipe.

Shov shela bershenge ando Niamco

E anglune Roma avile ando regiono kaj del pes дума Niamcikso shib kana agorisajlo o 14to shel bersh thaj astradas pes o 15to shel bersh. Pala sar sikadiol ande e historichne lila, von avile ande Bohemia e angluni data ando 1399to bersh, kade ke ando 1407to bersh von sas te sikaven peske lila ando Hildesheim, ando 1414to bersh mukisajle ande Messia, ando 1416to bersh ko Meissen, ando 1417to bersh ando Zurich, Magdeburg thaj Lübeck, thaj arese ande Saksonia thaj Alsace ando 1418to bersh. Pa kodo ke e Roma avile anda India chi del pes дума kade sar chi del pes дума pa kodo ke e Dzidovuri avile anda o Mashkarutno Esto, vi kana katar von avile chi dzanel pes eksaktno thaj gindilas pa lende ke anda Egipto aven, thaj ke kothar shidine sas anda kodo ke Christianuri sas. Lingvisturi thaj historianuri phenen ages ke e Roma telearde anda Nord Vest India ande maj but migraciichne talazuri ande angluni mia bershengi, thaj shaj vi ando 5to shel bersh.

Kade sar vi e Dzidovuri, e Roma trajn ages ande intrego luma. Lengi shib, Romanes, ande savi si but vorbi anda Grekicka thaj Armenicka save e Roma lile ande pesko drom ke Europa thaj si dini дума ande maj but dialekturi, pashe pasha e Sanskritno shib. E Romani shib adaptisajli thaj las vorbi anda e chiba anda kodola kaj e Roma trajnas. E Roma save emigrisajle ando Niamco, Austria thaj e pashutne regionuri (Nord Italia, Slovenia, Bohemia, Alsace, Lorraine) akharen pes Sinti. Si kasave teorii save ingiaren kado anav parpale ko regiono Sindh ando Pakistan, thaj kade si jekh but prinzardi Niamcisko Sinti Union, e “Sindh Union” anda Freiburg. Ande o nakhli shel bersh, kana sas e Weimar Republika thaj katar o 1945to bersh e Roma anda Est thaj Sud-Est Europa nasale ando Niamco. O internacionalno mishkipe e Romeno pala e civile chachimata phenen “Roma” savorenge, thaj na Gypsy vaj Cigan etc., thaj ando Niamco phenel pes “Sinti thaj Roma” d-anda 1979to bersh.

E maj but anda Roma trajn ande Sud-Est Europa thaj von kothe ashadile te phiren shela bersha kodoleske, thaj ande Centralno Europa e Roma phirenas inke, feri ke univar musaj sas lenge te phiren feri ande regiono vaj kade. Sar o Bismarck Reich vazdas pes, e Roma bastarde te shaven pes anda kodo ke bare restrikcii sas.

E anglune 80 bersha sar e Sinturi beshenas ando Niamco phenel pes ke sas e “Sumnakune bersha”. Anda kodo ke o Niamcisko-Romano Imperato Siegesmund, mashkar aver, bichalelas lila te protektujl e Romen, kade von shaj phirenas ando intrigo them. Ande but thana le gadze lashe sas lenca.

E persekucia e Sintongi ando Niamco astardas ando 1482to bersh kana o Achilles anda Brandenburg chi mukhelas e Sintong te beshen ande lesko regiono. Kana sas o Reichstage anda Lindau thaj Freiburg (1496, 1497 thaj 1498) o intrigo Niamcisko Thagareipen las pes pala kodo, thaj phagerde o lil katar o Siegesmund thaj bastarde te len pes pala e Roma. Svako manush shaj mudarenas len. O Thagar Ferdianad (1556-1564) kovlardas kodo zakono kade ke e dzuvlia thaj e chavore chi sas mudarde. Soske sas o Niamcisko sekcionalismo kadala zakonuri chi sas ande svako regiono sa kade; e Roma shaj trajnas ando Niamco kana mukhinas pes ande k-aver federalno them. But anda e Niamciska thema organizujarde o maripe kontra e Roma individualno. Mashkar 1497 thaj 1774to bersh dine pes avri 146 zakonuri kontra e Romenge. Kana sas o 30 bershengo maripe, bisterde jekh cira thaj chi maj lenas pes pala e Roma kade.

Ando 17to thaj 18to shel bersh astartde palem te len pes pala e Roma. E Rom sas te aven semnome thaj shude vaj mudarde. O Friedrich Wilhelm I. e Prusiako das avri zakono ando 1725to bersh te umblavel e Romen bi krisako; kodo ke lengi morkhi nas kasavi parni sas dosta te shaj umblavel len. Jekh regionalo ansamblo anda Rhine das avri zakono ando 1709to

bersh ke te bishalen pen avri anda them svako rom so sas astardo vaj te mudarel len, thaj o foro Frankfurt mukhelas te len pes e chavore lendar.

Nasfalimata, jaga, bidzangle mudarimata, nasfalimata bi drabengo thaj kade maj dur, sa kado phenelas pes ke si anda e k-aver manusha save naj themutne thaj phenelas pes pa lende ke naj christianuri. Kade, e Roma anda e Mashkarutne Bersha phenenas ke si doshale thaj sas persekutime, kodo ke denas дума jekh biprindzardi chib kerdas len bithemutne thaj viktime. Phende sa kade ke e Roma ande e Holera, ke choren chavoren, ke han manushen thaj lengi dosh sas anda sa so kerelas pes nasul ando them. Le gadze pakianas kaj e Romen si len nasul karaktero thaj ke si spionuri e Turkonge thaj Tataronge, thaj ke sas e dusmanea e themeske. Kado pakialas pes anda lende ande kodi vrama, thaj kade pakial pes dzi ages.

E sherutne e khangeriange thaj e policiake phenenas pa Roma thaj Dzidovuri, inke d-anda e Mashkarutne Bersha, ke naj kristianuri, ke si drabarne, ke choren thaj pharaven.

Ko agor e 18to shel bersh thaj kana astardas pes o 19to shel bersh, e eksistenca e Sintongi sar "pariahuri" sas tolerime. Sar von phirenas ande gava thaj forura, pe cikni vrama, von kerenas buti e gadzenge vaj gilabenas thaj kade lenas pesko manro. Ande maj but Niamciska thema, sas kasave projekturi ke te ashaven e Romen te na maj phiren, ale chi birisarde kodo anda kodo ke individulano koncepcija sas. Ando Wuettemberg, bare familii sas zorasa phagerde thaj bichalde ande intrego them ande cikne grupi.

Kana e cikne grupi zumade te kiden pes palem khetane, e raj bare phagenas len palem zorasa. E zakonuri katar e Mari aTheresa thaj o Joseph II. afektisarde feri e Austria thaj Ungro ande kodo ungriko regiono kaj vorbilas pes niamciska (d-anda 1918 "Burgenland") thaj kodo sas aba ke granica katar e Nimaciska thema. E Roma save trajnas ande kodo regiono sas ashade anda phiripe kodolesa ke phare zakonuri das pes pe kodo, thaj mashkar kodola zakonuri sas vi kodo ke te na vorbil pes Romanes, musaj sas lenge te hamin pes e gadzenca thaj nas lenge voja te len pes mashkar pende thaj pashe lenas e chavoren lendar.

Ando 1871to bersh vazdas pes o Niamcisko Reich savo vazdas pojekto kontra e Romengi pe lungu vrama, thaj e buti sas maj dur kerdi kana vazdas pes o Weimar Republic, thaj kade astarde te registrujn e Sinton thaj e Romen anda Niamco, thaj kade dur aresle ke ande Nazi vrama aba mudarde savore kodolen save sas lende registrujme sar Roma thaj Sinturi. Ando 1871to bersh, o Ministro pe interno bukia anda Grand Duke of Hessia thaj pasheo Cancelaro anda Berlin dine avri zakono ke te na den pes lila e Romenge save imigrinas te shaj handlujn (kinen-bikinen) thaj te len pes sama pala e Sinturi. Ando 1885to berhs, ande Austria del pes avri zakono ke sa e manusha save phiren thaj chi keren buti si te keren zorasa buki. Ando 1896to bersh, o Niamcisko kancelaro das avri zakono te na den pes lila te shaj handlujn e Romen thaj Sinton save phiren; ando 12to Februar 1902to bersh, ande Prusia das pes avri jekh zakono kontra e Romenge, thaj kodo sas kontra e Romenge save imigrinas; e "Romen saven nas len Niamcisko themutnipe" ingiarenas len zorasa ke granica e themeski inke d-anda 1886to bersh. O federano zakono "Zorasa edukacija e ternengi" avilas avri ando 1no Januar 1900to bersh, sas aba kerdo specialno e chavoreng Roma thaj Sinturi. Sar jekh moderno databaza, ando 1899to bersh sas kasave servichii katar e Romani Inteligencija ande maj but Niamciska thema ando 1899to bersh aba, thaj o maj lacho sas ande Bavaria: ando 1904to bersh sas len aba 3350 lila pala e Romenge familii thaj dzene. E sherutne sas o o Ministro pala e interno bukia anda Bavaria, o konsulo pa kriminalne bukia o Alfred Dillmann das avri ando 1905to bersh jekh lil sar te "hastran e Romendar" sar jekh cikni versia kodoleske so von kerde mashkar 1816to thaj 1903to bersh. Lesko *Centralno Ofiso kontra e Romengo* savo sas ando Munich areslas te avel sigate o centrumo vaj o Nimacisko "Kontra e Romenge",

kerdas anda Roma jekh kriminalno ethnichno grupa thaj ingiardas maj dur e buki katar e “Centralno Romengi Policijaki stacija anda Munich” kana sas e Weimar Republika thaj katar o “Reich Centrumo anda o maripe kontra e Romeni nacija” ande sekuritateake maj bare khera katar o Himmler ando Berlino (d-anda 1938to bersh).

Ande anglune 30 bersha anda 20to shel bersh, maj but Roma thaj Sinti gele te beshen ande maj bare foruri anda Niamco anda kodo ke lenge cikne biznesuri chi maj dzas.

Ando Aprilo 1926to bersh, o “Federalno hacharipe ke te maren pes kontra e Romenge ando Niamcisko Reich” avilas avri; ando 16to Juli, ando Munich ankilistas avri o zakono savo sas te avel ande intrigo regiono Bavaria “Zakono kontra e Romege, Vagabondonge thaj manushenge kaj chi kamen te keren buki”, ando Novembre 1927to bersh o Ministerio pala Interno bukia anda Prusia das ordino te len pes e naja katar sa e Roma thaj Sinturi. Anda kodo, e angluni Niamcisko Republika das avri zakonuri kontra jekhe ethnichno grupa, zakonuri save chi sas pala e Konstitucija katar o Weimar.

Dzananas ke:

E vorba “Zigeuner” (ande niamciska “Rom”) avel katar e purani Turkicko vorba „tschigan“, “chore manush“. Ande Europake chiba, kado ashilas “tsigan”, ande Niamcisko shib “Zigeuner”.

E vorba “Gypsy” avilas ande Europa kana kerenas e identifikacija e Romengie Mamelukonca. E Mamelukuri sas e sklavuri ando Egipto ande Mashkarutne bersha, thaj e Roma sas ande historija sar „Egyptianuri“. Sar eksempro anda kodo si e Romengi grup anada Kosovo save anaven pes dzi ages „Egyptianuri“.

E Kaldarara sas kodola save kerenas kazani (d-anda rumunicka kazano – caldare), e Churara sas kodola save kerenas chura (katar e Romani vorba “Churi”), e “Lovara” sas kodola save bikinenas grasta (d-anda Ungriko vorba anda grast – “lov”) thaj kade maj dur. Varesave anda kadala vorbi si inke ages sar grupengo anava, vi kana e grupi chi maj keren kodi buki aba de but vrama.

1417-1423 O Thagar Sigismund e Ungrosko del avri ko Spis Kastelo kasave zakonuri ke sar te phiraven pes e Roma save phiren.

1427. Shela Romenge aresle ke vudara e Parisoske. O foro bichalel len, ande maj cira sar jekh bersh, ando foro Pontoise.

1445. O Princo Vlad Dracul anda Valahia anel 12.000 manusha “save dichionas sar “Egyptianuri” d-anda Bulgaria te keren buki sar sklavuri.

1471. E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ande Lucerne, Svaizo.

1471. O Duke Friedrich katar Rhine Palatinate mangel peske manushendar te dzutin e Romen.

1476 thaj 1487. O Thagar Mathias e Slovakiako del avri kasave zakonuri ke sar te phiraven pes e Roma save phiren.

1482. Ando Brandenburg si nakhade e anglune zakonuri kontra e Romenge.

1492 thaj 1496. O Thagar Vladislav e Slovakiako del avri kasave zakonuri ke sar te phiraven pes e Roma save phiren.

1492. Ande Spania si nakhade e anglune zakonuri kontra e Romenge.

1493. E Roma si shudine avri anda Milano.

1496-1498. O Reichstag (parlamento) ando Lindau thaj Freiburg phenel pa Roma ke si kontra e themenge save si kristianuri, si spionuri e Turkonge thaj ke anen e nasfalimata.

1498. Shtar Roma dzan pasha o Christopher Columbus ande lesko trito drom sar vov tradelas ke Nevi Luma.

1500. Anda kodo ke o Maximilian I manglas, o Parlamento anda Augsburg phenel ke e Roma si kontra e Kristianenge thema, thaj phenen ke e Roma si drabaren, choren chavoren thaj choren.

c. 1500 Ande Spania, e Giatnuri astaren te influencin e Flamenco gilia thaj khelimata anda Andaluzija. Vi kana o Flamenco naj Romano/Gitansko, maj palal, ando 19to shel bersh, pa flamenco astarel te phenel pes ke si Romano/Gitansko.

1501. E Roma di registrujme ande Rusia.

1504. O Louis XII chi mukel e Romen te beshen ande Franca. Kana satrel len hudel len avri anda them.

1505. E Roma si registrujme ande Skocija, thaj shaj anda Spania avenas.

1510. O Baro Konsilo e Francako chi mukel e Romen te beshen ando them. Kana astarel len, chudel eln avri anda them. Dujto var kana astarel len mudarel len/umblavel len.

1512. E Roma si angluna var registrujme ando Svedo ando 29to Septembro. Jekh kompania 30 familiengi, sherutni katar o "Konto Anthonius" aresel ando Stockholm, thaj phenenas ke von aven anda Cikno Egipto. O foro shukar anavel len thaj del len thana kaj te beshen thaj love. Pala jekh vrama, o Thagar Gustav Vasa (1521-1560), gindil ke e Roma si spionuri thaj del ordino te aven chudine avri anda them.

E Roma si chudine avri anda Katalonia.

1523. E Praga mukel oficilane e nimadon te beshen ando them. Kado chi dzal aba but vrama.

1525. O Charles V, ando Holando, del avri zakono ke sa e manusha save anaven pes "Egyptianuri" te dzan avri anda them ande duj ges.

1526. E anglune zakonuri kotra e Romenge si nakhade ando Holando thaj Portugalolo.

1530. O angluno zakono savo chudelas e Romen avri anda England si nakhado. O Henry VIII chi mukel te aven transportuje e Roma ando England. Kas astaren ke kren kodo, o kapitano sas te pokinel 40 ponduri. E Roma astarde sas umblade.

1531. O Augsburg Reichstag chi kamel te keren pasaporturi e Romenge.

1536. E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ande Dnemarka.

1538. Astaren te deportujn e Romen anda Portugalo ke kolonii.

1539. O Frances I chi mukhel e Romen te beshen ando them. Kana astarel len dujto var ando them atunchi po trupo mukhel lenge urmi.

1540. Ande Skocija, e Romenge si lenge voja te trajn pala lenge zakonuri.

1541. Phenel pes pa Roma ke von astarde e jag ande Praga. Kade astarel pes te den pes avri e zakonuri kontra e Romenge.

E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ande Skocija.

1547. O Eduard VI e Angliako del avri zakono ke e Roma te aven phabarde semnome “V” po kolin, thaj atunchi sahj te aven lile sar sklavuri pe duj bersh. Kana xastran thaj si bastarde sahj te aven kerde sklavuri pe intrego trajo.

O Andrew Boorde kerel jekh enciclopedia ando England savi bushol “*The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*”. Si les jekh kapitolo ande Romani chib, thaj kothe si jekh anda e maj purane specimenuri e chibake.

1549. E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ande Bohemia.

1554. Kana sas thagara o Philip thaj e Mary, jekh Akto si nakhado savo phenel ke sa e Roma te aven mudarde thaj sa kodola save si pala e kompania e “Egypteanongi”.

1557. E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ande Lithuania.

Kana o Sigismund Augustus sas thagar, e Varsavako Parlamento nakhavel o zakono ke sa e Roma te aven chudine avri anda them.

1559. E Roma si registrujme ande Finisisko insula Aland.

1560. O Archibishopo katar e Svedisko Luteranicko Kahngeri chi muken e rashajen te avel len chi sosko kontakto e Romenca. E Romenge chavore nas te aven bolde thaj lendo meripe te an avel praxome.

1560 thaj aver. E Spanisisko legislacija chi mukhel e Gitanon te phiren ande grupuri maj but sar duj. Chi mukhel eln te hureaven pes sar Gitanuri. Kana von phirenas ande gupuri maj but sar duj dzene thaj kana hureavenas pes ande e Gitanicka gada adunchi sa e dzene save sas len maj but sar 14 bersh sas te dzan ande galeria pe 18 bersh. Kadi legislacija parugel pes maj palal thaj kade aresle ke sa sas te aven mudarde thaj ke galeria bichalenas feri e Gitanon save chi maj phirenas.

1561. O Charles IX e Francako chi mukhel e Romen te beshen ando them. Kana satrenas len chudenas len avri anda them. Dujto var kana astarenas len bichalenas len ke galeria thaj marenas len. Murshen, dzuvlen thaj chavoren chinenas lenge bala dzi ko chamb.

1562. Jekh Akto si nakhado ande England karing e „vagabonduri save phenen peske Egyptianuri. Svako Rom savo arakhadilo ando England thaj Wales naj leske musaj te mukhel o them kana achavel pesko dzungalo trajo thaj kompanija. Sa e aver si te aven mudarde thaj si te xasaren sa peske phuva thaj bukia.

1563. O Trent Konsilo anda Roma phenel ke Roma chi birni te aven rasha.

1568. Poe Pius V del ordino ka sa e Roma te aven chudine avri anda o regiono katar e Romano Katolichno Khangeri.

1573. E Roma ande Skocija si te dzan avri anda them vaj te na maj phiren/te achaven o phiripe.

1578. Ko Parlamento katar e Varshava, o Thagar Stephen Bathory del avri zakono kontra e manushnge save len Romen pe lenge phuvia. Von sas konsiderime sar komplikuri.

1579. O Augustus, elektori e Saxonyako, del ordino ke te len pes sa e pasaporturi katar e Roma thaj chudel len avri anda Saxony.

E Roma si registrujme ande Wales.

Ando Portugal chi mukel len te hureaven pes ande Romane gada.

1580. E Roma si registrujme ando Finlando.

1586. E nomadichno Roma si te dzan avri anda Belarus.

1589. Ando Danemark, svako Roma savo chi mukel o them si mudardo.

1595. O Stefan Razvan, chavo katar e Romano sklavo thaj e slobodo dzuvli, aresel te avel o Sherutno e Moldovako ando Aprilo. Si dino rigate katar e zor star chona maj palal, thaj ando December sa kodo bersh si mudardo.

1596. 106 mursha thaj dzuvla sas te aven mudarde ando York feri anda kodo ke si Roma, ale feri 9 anda lende si mudarde. E aver sikaven ke arakhadile ando England.

Ando 17to shel bersh. E Spaniaki legislacija kerel pes maj nasul, thaj kade chi mukel e Romen te kinen-bikinen grasten. Pala zakono, slobodo sas e themutnenge te keren ketani te len pes pala e Roma.

1606. O Henry IV ande Franca chi mukel e Romen te kiden pes ande jekh grup amja but sar trin vaj star dzene. E Roma si lenge sar “vagabonduri thaj e bengeske manusha”.

1611. E Spaniaki legislacija del ordino ke sa e Romenge bukia te aven phangle e phuviatar.

1619. O Philip III del ordino ka sa e Roma te aven shudine avri anda them ande shov shona vaj te dzan te beshen ande forra kaj si maj but sar 1000 manusha. Naj lenge voja te hureaven pes ande Romane gada, te den дума e Romani chib. Kon chi kerela kodo si te avel mudardo.

1637. E anglune zakonuri kontra e Romenge si nakhade ando Svedo. Sa e Roma anda Svedo si te aven shudine avri anda them ande jekh bersh. Kana avena pala kado bersh inke Roma ando them, e mursha avena umblade thaj e dzuvla thaj e chavore aven chudine avri anda them.

1646. Nakhadilas ande Berne jekh ordinanza savi delas pravo sakone manusheske te mudarel svakone Romes.

1647. O Louis XIV e Francako phenel ke e Roma si “Bohemianuri” thaj anda kodo bichalen len ke galeria.

1652. O Matiasz Korolewicz si anavdo o “Thagar e Romeno” katar e Polchicko Kancelaria e Thagarengi.

1650. E maj palutni prindzardi eksekucija e Romengi anda kodo ke sa Roma sas ando Suffolk, England. E aver si bichalde ande America.

1660. O Louis XIV e Francako chi mukel eRomen te beshen ando them. Kana astarelas len inke jekh var adunchi bichalenas len ke galeria vaj marenas len.

1660-1800. Kerdas pes e grupa e Romeni anda England “Romanichal”. Von trajn keridnos buki e manushenge save dzanen len.

1661. O Johan Georg II, elektori e Saxniako, del avri zakono ke te mudaren savkone Romes saves arakhen les ando them.

1666. O Louis XIV e Francako phenel ke e Roma si “Bohemianuri” thaj anda kodo bichalen len ke galeria. E dzuvlan thaj e chavoren maren, keren semnuri pe lende thaj shuden len avri anda them.

1682. O Louis XIV pale astarel te lel pes pala e Roma anda kodo ke Bohemianuri sas. E murshen bishalenas ke galeria thaj e dzuvlan thaj e chavoren bichalenas len ke le chorengi khera.

1685. O Portugalo deportujl e Romen ando Brasilo, thaj chi mukel len te den дума Romanes.

1686. O Frederick William, elektori ando Brandenburg del avri zakono ke te na muken e Romen te kinen-bikinen vaj te beshen kothe.

Akana paravel pes radikalno e pozicija katar e Katolichicko khangeri anda Svedo, akana muken e Romen ando them thaj lenge chavore shaj te aven bolde.

1700-16 thaj 1720-22. Ando Lorraine, e Roma si shudine avri anda them anda kodo ke mangenas thajsas vagabonduri. Kana astarenas len inke jekh var, atunchi semnonas lne thaj shudenas len ari anda them.

1710. Ande Praga, o Joseph I del avri jekh edikto ke sa e mursha si et aven umblade bikrisako thaj e chave thaj e dzuvla te aven phagerde/mutilime. Ande Bohemia, o stingo kan si te avel chindo. Ande Moravia o chacho kan si te avel chindo. E manushenge nas lenge voja te len e Romen ande peske khera vaj te dzutil len, thaj konkerelas kodo sas te kerel 6 shona zorasa buki.

O princo Adolf Frederick anda Mecklenburg-Strelitz del ordinea ke sa e Roma shaj te aven marde thaj te aven chudine avri anda them vaj mudarde. E chavore maj terne sar 10 bershenge si te aven lile thaj barearde katar e kristiane familii.

1711. O elektori Frederick Augustus I katar e Saxonia del voja te mudaren e Romen kana chi kamen te beshen phandade ando phandajmos.

1711-1772. Cinka Panna si jekh anda e maj prindzarde muzikanturi ande Slovakia thaj Sud-Est Europa. Jekh violonista Maestro, voj kerel tuguri ande thema peske Romane ansamblosa.

1714. E themutne anda Britanna save kinenas-bikinenas mukhen lil ko Baro Konsilo ke te shaj len e Romen ande Karaibe te aven lenge sklavuri.

Ando Mainz, sa e Roma si te aven mudarde bikrisako feri anda kodo ke lengo trajo naj pala e zakonuri e gadzenge.

Grupi Romane muzikantonge si registrujme ke phiren ande Austro-Ungro Bar ke Esterhaza. Von gilaben e soldatonge te khelen *Verbunkos*, kana o Nicolas zumavelas te kerel peske militarichne operacii.

1715. Desh Roma anda Skocija si registrujme ke sas deportime ande Virginia ande Amerika.

1717. 41 forura ande Spania si phende ke si thana kaj beshen e Roma.

1719 thaj aver bersha. Ande Franca, chi maj bichalenas e Romen ke galeria feri ke deportinas len ande Francuzicka kolonii.

1721. O Thagar Karl IV katar o Austro-Ungro Thagaripe del ordino ke te mudaren pes sa e Roma save si ande lesko regiono.

1723. E Romenge naj voja te beshen ando regiono katar o Lorraine, te kiden pes ande veshia vaj te traden pe bare droma. Kana astarenas len bichalenas len avri anda them. E gadzenge voja sas lenge te kiden pes khetane thaj te mudaren e Romen.

1724. Ando Francuzo, o Louis XV chi mukhel e *vagabondon* te beshen ando them thaj chi mukhel eln te phiren vaj te kiden pes ande jekh kher maj but sar star bare manusha. E mursha si bichalde ke galeria pe pandz bersh. Sa e aver si bichalde ande le chorenge khera.

1725. O Frederick William I phenel ka svako Roma maj phuro sar 18 bershengo kaj astaren les ande lesko regiono si te avel mudardo bikrisako.

1726. E Romenge ande Spania naj lenge voj te dzan maj dur ande kris pala so das pes jekh sentina.

O Charles VI nakhavel jekh zakono ke svako Roma savo resel pes ande lesko them si te avel mudardo po than. E Romaniange tha lenge chavorenge si te chinen pes lenge kana thaj si te aven chudine avri anda them, varekon ingiarela len dzi ke granica.

1727. O Berne decreto no. 13 phenel ka e Romenge kaj lenge voja te beshen. “Roma thaj Romania save si phureder sar 15e bershenge si te chinen pes lenge po jekh kan kana si bastarde e angluni var... ale kana satarena len dujto var atunchi mudarena len.”

1728. O Konsilo e forosko Aachen nakhavel jekh ordinanza pala savi si te mudaren savore Romen. “E astarde Romen, te kamen vaj na, si te aven mudarde. Sa jekh, kodola save naj kontra kana astaren len si te muken len na maj but sar jekh dopash chaso te beshen ande changa thaj te rugin pes e Devlestar te jertin lenge thaj te keren pes gata te meren.”

1733. E Thagarni Anna Ioannovna anda Rusia del avri decreto ke e Romenge naj voja te phiren thaj si te ashadon te aven sklavuri e themeske.

1734. O Frederick William I del decreto ke sa e Roma, mursh vaj dzuvli, si te aven umblade bikrisako. Te astaren len e manusha si te aven pokinde.

1740. O maj baro mashkar e manusha save keren buki e sastresa ando Miskolc ando Ungro kade kerdas ke las ordino katar e bare raj ke e Romenge naj voja te keren buki e sastresa avrial anda lenge cera.

O Charles VI del avri zakono ke e manushenge naj lenge voja te dzutin e Romen.

1745. E Roma ande Spania si te achaven o phiripe thaj si te dzan te beshen ande kodola forra savesas phende ande duj kurke. Kon chi dzal te beshel kothe ande duj kurke si te avel mudardo. “ Si legalno te shaj aven mudarde.” E kahngeria chi maj del lenge azilo. Ketani beshen ande gava te len sama.

1748. Ando Svedo, sa e zakonuri kerde jekh, thaj kade kamenas te prevenin e imigracija thaj te achaven e Romen zorasa.

1749. Si o bersh kana kerel pes o „Baro rodipe pala e Roma“ ande Spania. E Roma si separime “e lashe katar e nasul”, thaj keren kodo pala so pushen e Romen thaj e manushen. E “nasul” si te keren e publikske buki zorasa. Kodola save nasone si te aven mudarde. E chejora bidejango si bichalde ande le chorenge khera vaj te keren buki e “lashe” manushenge. E dzuvla kodolenge save si mudarde thaj lenge shejora maj cikne sar epta bershenge si “edukime pala e Kristiano doktrina thaj ande dar e Devlestar” thaj bishalde ke fabriki.

1753-54. O Stefan Valyi, jekh ungro studento katar o leyden Universiteto arakhel avri ke e Romani chib avel katar o Punjabi kana kerdas komparacija mashkar 1000 vorbi save sas vorbime katar trin studenturi anda Malbar thaj e chib savi vrobinas e Roma ando Raab, pasha lesko foro.

1759. E Roma si shudine avri anda Saint Petersburg, Rusia.

1761. E Maria Theresa, e Thagarni e Ungroski, nakhavel e anglune zakonuri ande Europa savenca zumavel te achavel, asimilil e Romen thaj akharel len “Neve Ungruri”.

1763. Ando Austro-Ungro Thagaripe, o Szekely Von Doba anel avri anglunes ke akademikuri ando 6to Novembre ande Viena Gazeta , kodo so arkhlas o Pastori Stephan Valyi pala e Romenge origini ande India.

1764. Ande Franca naj voja e *vagabondonge* te beshen ando them, thaj nevi legislacija avel avri. E mursha si bichalde ke galeria pe trin bersha. Sa e aver si bichalde ande le chorenge khera pe trin bersha, thaj pala kodo del lenge voja te beshen abde khera thaj keren varesavi buki. Kana e mursha vareso nasul kerenas, sas te dzan ande galeria pe 9 bersha, thaj kana inke kerena atunchi si te beshen kothe intrigo trajo.

1773. Ando Decembro, e Maria Theresa, e Ungroski Thagarni, del ordino ka sa e chavore maj terne sar 5e bershenge save si ando Palatinato Pressburg thaj Fahlendorf te aven lile katar lenge dada. Von sas ingiarde ande gava, dur, thaj sas dine ke gavutne te len sama pe lende thaj pokinenas lenge 12-18 Forinturi po bersh. Maj but anda chavore nasale thaj gele ke peske familii parpale, save nashle te garaven pes ande plaja.

1776. O Constantin, Prinzo e Moldovako, chi mukel e Romen te len pes mashkar peste.

1782. O Joseph II e Ungrosko, chavo e Thagarneako Maria Theresa, del avri jekh edikto thaj kothe sas les 59 punkturi kaj paruvelas peski politika: e chavorenge musaj sas lenge te dzan ande skoli thaj ke khangeria; e Romani chib, Romane gada thaj Romani muzika naj mukli.

Ando Ungro, phendas pes ke duj shela Roma si kanibaluri.

1783. E legislacija ande Spania anel pale e maj palutne ordini. E Romane gada, sar von trajnas thaj e chib nas lenge voja thaj musaj sas lenge ande 90 ges te achen pe jekh than. O anva Gitano nas lenge voja te phenen les thaj sas te avel khoslo anda sa e oficialne lila. Vazdas pes e restrikcii kaj te beshen thaj sar te keren buki. Kon chi kerelas kodo sas te aven semnome thaj kana inke jekh var astarenas len ke chi kerde kodo atunchi mudarenas len.

O Heinrich Grellman katar o Göttingen Universiteto ramol o „*Die Zigeuner*“. Pala kodo so e aver manusha so ramosarde pala Roma, vov ramol kaj e Roma aven anda India thaj shaj phenel kodo pala lengi chib.

18to shel bersh. O Konto Orlov e Rusiako organizujl o angluno Romano koro, thaj o sherutno sas o Ivan Sokolov. E manusha anda koro sas alosarde anda leske Romane sklavuri.

18to shel bersh. “Gypsy Hunts” (te den pushke e Romen) sas jekh prindzardo sporto ando Niamco.

1802. O Prefekto e departamentosko katar Basses Pyrenees anda Franca del avri ordino ke “te vudzarel pes o them e Romendar”.

1803. O Napoleon Bonaparte chi mukel e Romen te beshen ande Franca. Chavore, dzuvla thaj phure manush si bichalde ke le chorenge khera. E terne mursha shaj te dzan vaj ande ketana vaj ande marina. E phureder mursha si bichalde te keren zorasa buki.

1807. O Konto Orlov e Rusiako slobodil e Romen save sas ande lesko koro thaj kade von arenen te aven o angluno profesionalno koro ande Rusia. Ande grupa avel vi e but prinzardi Stepanida Soldatova.

1811. E Trinità Cooper, romani shej deshutrine bershengi, mangel te dzal ande jekh karitachno shkola anda e chorore chavore, ando Clapham pasha London, voj thaj lake duj phrala. Maj palal si mukle te aven ande shkola.

1816. O John Hoyland, ramol o angluno serioсно lil kaj mangelas ka e Romeneg ande England te avel lenge maj feder. Pala kodo keren pes karitachno projekturi, ale e Roma si deportujme ande Australia sar kriminaluri.

1822. Ando U.K., nakhavel pes o Turnpike Act. E Romenge nas lenge voja te parkin peske kampinuri pahsa e droma.

1830. Keren pes e anglune vurdona ucharade anda e Roma ando England.

1830. E bare Raj ando Nordhausen, Niamco, len e chavoren katar lenge dada thaj den len ke le gadze te barearen len.

1834. O Sherutno e Valahiako, o Alexando Ghica, mukel slobodo sa e themeske sklavon.

1837. O George Borrow boldel o Saint Luke Gospel ande Romani chib.

1842. E Moldovako sherutno, o Mihail Sturdza, slobodil sa e themeske sklavon; sa jekh, ande Valahia thaj Moldova e privatne manushenge si lenge inke slobodno te inkiaren sklavon.

1844. E Moldovaki Khangeri slobodil e Romane sklavon.

1847. E Valahiaki Khangeri slobodil e Romane sklavon.

1848. Vi ande Transilavia e sklavuri si slobodime, mashkar lende vi Roma.

1855. O Gobineau del avri pesko lil *Essai sur l'inegalite des races humaines*, kaj phenel ke e manusha si ande duj kategorii : ke uchi rasa thaj ko telutni rasa, e parni « Aryan » rasa ande savi si maj but e manusha save beshen ando Nordo si e maj lashe. Kadales sas les impakto pe Niamcisko filosofichno thaj politichno gindipe.

Jekh dekreto del pes avri ando Duchy Baden thaj phenel e themutnenge ke « ande palutni vrama, e Roma, thaj maj but kodola anda Alsace, avile ando them peske familiaenca te kinen-bikinen ale maj but te mangan pe droma vaj te keren aver ilegalne bukia ».

1856. Slobodisajle e sklavuri ande Rumunia thaj kade astaren te imigrin ande Vest Europake thema thaj Amerika.

1864. O Prinzo Ioan Alexandru Cuza del kompletno legalno slobodipe e Romen ando Balkano.

1868. Ando Holando, o Richard Otto von Bismarck bichalel jekh lil ando 18to Novembre ke te na muken e Romen save naj anda Niamco te nakhen e Niamcisko granica, thaj ke avena bichalde ande lenge thema parpale. Vov sa kade phenel ke e Roma ando Niamco si te sikaven peske lila te sikaven ke si themutne, thaj kana chi sikavena atunchi chi murena len te phiren.

1874. E Muslim Roma si len sa jekh e chachimata so si vi e averen ando Otomansko Thagaripe.

1876. O Cesare Lombroso del avri pesko lil *Lúomo delinquente*, ande savo si jekh lungo kapitolo pala e genetichne kriminalno karateruri e Romenge. Kado si boldo ande maj but chiba, thaj vi ande Niamcisko thaj Anglezicko chib, thaj si les jekh baro efekto ande e Vest Europake thema.

Ande Bavaria del pes avri jekh decreto savo mangel ka e Roma te aven striktno rodine pala lenge lila, vi ke granici vi ando them, thaj te lel pes lendar lenge bukiake lila kana kerena o maj cikno bilachimos. Lenge grasta si te aven vi von rodine thaj kana chi aven sasteveste atunchi te len pes lendar. E grupa lodole Romeni save shaj phiren inke si te lel pes sama pala lende.

1879. Kerel pes jekh nacionalno konferenca e Romeni ando Kisfalu ando Ungro.

Ande Serbia chi mukel e Romen te phiren.

1880. E agrikulturalno depresia ando England anel e Romenge choripe thaj kerel len te mukin pes pasha e forura.

E Argentina chi mukel e Romen te aven ando them.

1884. E Dr. Sony Kavalevski, jekh Romni, si anavdi profesorka pe matematika ko Universiteto anda Stockholm thaj kade voj sas e angluni profesorka ande Skandinavja.

1885-95. Zumadas pes ando Parlamento katar England te parovel pes e Romeno trajo ale chi birisarde.

1886. O Kancelaro von Bismarck bichalel jekh direktiva ke sa e guvernuri anda sa e regionuri e Niamcoske te alertil len ke “ e manusha roven pes anda e Romenge grupi save traden ando intrigo Reich, thaj ke molestin e gadzen,” thaj phenel inke pashe ke e Roma save naj anda Niamco si te lel pes specialno sama pe lende. Kade kerdas pes maj but regionalne centauro e haladenge save te len pes sama te deportujn sa e Romen so naj anda Niamco.

Ande Bulgaria e Romenge naj lenge voja te phiren.

1889. Kerdas pes jekh grupa savi sas aver sar e Roma vaj Travellers.

1890. O Schwabisko Parlamento organizujl jekh konferinca pala e “Roma “ thaj kothe del pes e sugestia ke kana e Roma ande jekh gav aresen, ande kodo gav si te maren pes e

klopoti ke khangeri thaj kade vi e aver gava shunen. E ketani si te dzan pala e Roma thaj te shuden len avri anda gav.

1899. Ando Munich vazdel pes jekh informacijaki agenzia, *O Centralno ofiso kontra e vicaki e Romengi* thaj o sherutno sas o Alfred Dillmann, thaj lengi buki sas te kiden informacii pa Roma ferikaj von phirenas ande thema thaj te registrujl sako Romes savo sas maj but sar shove bershengo. Kado sas ke sas te keren lenge foto, sas te len lenge naja thaj aver genealogichno dati thaj maj but sas te len informacii pala “kriminaliteto”. Kado ingiareel ke duj iniciativi: *O Lil pa Roma* (ramome katar o Dillmann ando 1905 bersh) thaj e konferinca anda 1911to bersh. Kadi agencija chi phandavel pes oficialne dzi ando 1970to bersh.

1904. O Prusicko *Landtag* adoptil jekh proposalo ke te regulin e Romeno phiripe thaj lengo trajo.

1905. O lil pa Roma katar o Alferd Dillmann aresel vi ando Niamco. O lil si kerdo anda trin riga: jekh introdukcija savi phenel sostar si te kontrolujn pes e Roma, jekh registro 310 riga pa maj but sar 5000 Roma, thaj kothe sas anav, kaj arakhadilas thaj kana, genealogia (kasko shavoro etc) savo koloro si les, kriminalno registracija thaj kade maj dur, thaj maj palal jekh foto kolekcija e Romengi thaj Sintongi, foto lile anda e haladenge akti. Ande introdukcija phenel ke e niamcon si len jekh “plaga”, e Roma, ke von si nalashe/sar nasfalimo thaj ke e manusha si te hastran kodolestar” kana si musaj. Kodo so o Dillmann phendas ke e hamime Roma thaj e parne manusha si e maj bilache thaj ke maj but anda Roma si kade, inklel avi ande Zakonuri katar Nurenberg ando 1935to bersh. Kadala rasistichno phenimata suportil o lil katar o Dillmann kana phenel ke e Romeni si len geneticalno kriminalno phiravipe.

Ande konferencija ande Sofia, Bulgaria, mangel pes o chachimo ke vi e Roma shaj te votin.

1906. Ando 17to Februar, o Ministerio pala interne bukia e Prusiako del avri direktiva savi busholas “Kontra e Romengi vica” ande savi ramol e akroduri avere themenca ke te shuden e Romeni avri anda them: Austro Ungar Thagaripe, Belgia, Danemarko, Franca, Italia, Luxemburg, Holando, Rusia thaj Sveic. E haladenge voja sas lenge te persekutil e Romeni kana chi lenas pes pala zakono, thaj kodo sas kana: astarenas e jag ande veshi, kana astarenas mashen bililengo, kana ashavenas peske vurdoni ilegalno thaj kade maj dur. Chi muken e chavoren te dzan ande shkoli temporarno kana lenge dada phirenas ande jekh regiono.

E Prusia anel avri “ E Romane lila”m kana mangenas te beshen kothe. Kodo del pes feri kodole Romenge saven si jekh kher/permanento beshen varekaj, nas len bare problemuri e haladencia, bichalen peske chavoren ande shkola thaj pokinen e themeske taksi. Kodola save kalifikinas pes nas lenge voja te ashen kothe pe lungo vrana.

1907. But Roma anda Niamco traden anda Niamco thaj dzan ande aver Vest Europake thema.

O Django Reinhardt, but prindzardo kitaristo arakhadiol ando Ouchie, Belgia.

1908. I Lil pala Chavore anda England, kerel kade ke e chavornge save phiren si lenge musaj te dzan ande shkola, ale feri jekh dopash bersh. Kado dzal maj dur ando Lil pala Edukacija ando 1944to bersh, ale but shavore inke chi phiren ande shkoli.

1909. O Shveitz mangel katar o Niamco, Franca thaj Austria te paravel infomacija pala o mishkipe e Romengo ande lenge thema/ pala lenge granici, thaj kana kodo chi dzala, atunchi o Sveicarsko Departamento pala Justicija astarel te registruj e Romen, pala modelo so kerdas pes ando Munich.

Ando Ungro kerel pes jekh „Konferinca pala e politika karing e Roma“, thaj kothe kerel pes jekh lil kaj ramol pes ke te lel pes sa so si e Romen (grasta, vurdona) thaj te kerel lenge permanento semnuri ka te shaj prindzarel len.

1912. E Francako Governo anel o „carnet anthropometrique“, jekh lil ande savo ramol pes personalno dati, foto si pashe thaj len e naja e manushenge thaj svako Rom si te phirevel pesa kodo. Kado dzal kade dzi ando 1970to bersh.

1914. Jekh nevo zakono chi maj mukel e Romen te imigrin ando Svedo. O zakono funkcionil thaj e Roma ando Svedo si izolime katar lenge familii anda k-aver Europake thema. Kado zakono dzal dzi ando 1954to bersh. O Norvego thaj o Danemarko kerel kasave zakonuri vi ande lenge thema sa ande kadi vrama.

O Norvego del deshutrine Romenge o Norvegiko themutnipe.

1918. Ando Holando, del pes kasavo zakono ke te kerel pes kontrola po phiripe e nomadongo.

1919. O articolo 108 anda Nacionalno Konstitucija katar o Weimar Republik del e Romenge thaj e Sintonge egalno themutnenge chachimata.

Ande Bulgaria vazdel pes e Romani organizacija *Istiqbal*.

1920. Ando 27to Juli, o Ministro pala e manushenge mishtimata anda Düsseldorf chi mukel e Romen thaj e Sinton te dzan ande publicjno thovimaske thana.

Ando Niamco, o psihiatristo Karl Binding thaj o magistero Alfred Hoche den дума pa kodo ke te mudaren e manushen save si “*ballastexistenzen*” mashkar lende sas e Roma. O koncepto *Lebensunwertesleben*, vaj manusha kaj naj anda soste te trajn, aresel te avel o maj vashno argumento ande politika katar e Nazi rasa ando 1933to bersh, kana si ramome ando zakono savo del avri o Hitler ando 17to Juli kodo bersh.

1921. E nevi Czechoslovak Republika prindzarel e Romen sar jekh separime “nacionaliteto”. Kadi legislacija si maj palal parubdi.

1922. Ando Baden, mangel pes lila fotosa thaj najenca katar sa e Roma.

1923. Ande Bulgaria, astarel te ramol pes o Romano dzurnalo *Istiqbal*.

1924. Ande Slovakia, zumavel pes jekhe Romane grupasa te dikhen kana si kanibaluri. Arakhel avri ke naj doshale.

1925. Vazdel pes e “Asociacija katar e Rusicka Romane Skriitora”, thaj pala kodo supresime.

Kerel pes jekh konferinca pala Roma, thaj kothe e Bavaria proposil jekh zakono ke te ashaven anda phiripe e Romen thaj e Sinton, thaj te bichalen ando phandajpe kodolen save chi keren regularno buki (phenen *arbeitscheu* - ladzan e bukiatar) te keren buki pe kampuri duj bersha, anda kodo ke te inkiaren e manushengo sekuriteto. Kado si savore Romenge: save phiren vaj na.

1926. E Svaicarsko Fondacia *Pro Juventute*, astaren te len e shavoren katar peske dada bi te pushen len kan kamen kodo, te parujen lenge anava thaj te bishalen len ke le chorenge khera. kado ürogramo dzal dzi ando 1973to bersh, thaj chi phenel pes avreal so sas adzi ando 1980to bersh. O Shvaico manglas peske jertachija katar e Roma, ale chi mukel len te dikhen e lila kaj registrujsarde e chavoren save lile lendar.

Ando 16to Juli, o Bavaricko “*Zakono kontra e Romeno, Vagabondengo thaj kolengo save chi kamen te keren buki*”, savo sas propozime ando 1925to bersh si akceptujme. Ando legislativo ansamblo phenel pes: [e Roma] si pala lengi natura kontra e svakone bukiake, thaj si lenge but phares te ashaven pesko nomadicko trajo; anda kodo, khanchi chi dukhavel len maj but sar te te na maj muken len te phiren thaj pashe vi te keren zoarsa buki.” Pala zakono, sa e Roma thaj Sinturi sas te aven registrujme vi te phirenas vaj na, ke policija, ko registracijako ofiso thaj ke agencija e manuishenge bibukiako ande svako distrikto. O Bavaricko Themesko Konsilieri, o Hermann Reich, mangel te anel jekh zakono pala Roma. Kado zakono del e haladen e zor te te dzan maj dur ande akcia anda kodo ke te anen o sekuriteto e nacijako.”

1927. O Steve Kslov vazdel e Romengi “Asociacija Lole Gada” ande America; o Karlov resel pes e Amrikane Presidentosa Franklin Roosevelt te mangel dzutipe pala e Romenge Chachimata.

Ande Czechoslovakia, o zakono no. 117 chi mukel e Romen te phiren. Keren pes Romane lila. E chavore maj terne sar deshustare bershenge si lile katar lenge familii thaj chutine ande e chavorenge khera vaj ke gdazenge familii.

R.L. Turner sikavel ke e fonetiki anda Romani chib si phangle katar e Hindi chib anda India.

Ando 3to Novembre, del pes jekh Ministerialno decreto ande Prusia ande savo mangelas pes ka sa e Roma te aven registrujme, te keren pes lenge lila, foto pashe thaj naja. E chavorenge si te len e naja, thaj kodola maj phure sar shove bershenge si te phiraven pesa e lila ande save si lenge foti thaj lenge naja. Mashkar Novembre 23 thaj 26, e poliiija phiren mashkar e Romane komuniteturi ande intrego Prusia te shaj keren e buki pala o decreto d-anda 3to Novembre. Anda kado sa, ohto mii Roma si registrujme.

E Bavaria del avri zakono pala savo chi mukenas e Romen thaj e Sinton te phiren ande familiare grupi vaj te avel len pushki. Kodola save si maj phure sar deshushove bershenge si te dzan ando phanglipe te keren buki pe kampuri, thaj kodola save chi birin te sikaven ke arakhdile kothe si shudine avri anda them.

O dzurnalo “*Romani Zorya*”, kerel pes ande Rusia thaj astarel te publikil ando 1929to bersh.

1928. Ande Bavaria, si akceptujme jekh ordinanza pala savi sa e Roma thaj Sinturi sas te aven permanento tela e kontrola e haladengi. Ando Majo, sa kodo zakono si inke jekh var akceptujme. Kado akto si kontra e Konstitucijaki katar o Weimar.

O Professori Hans F. Günther ramol ke “ E Roma ande strejno rat ande Europa”.

1929. Ando 3to Aprilo, pala zakono anda 1926to bersh, kodo so kerelas o biuro anda Munich si te kerel intrigo Niamco; O Niamcisko Kriminalno Piliciaki Komisia paravel pesko anav ando *Centralno Ofisoanda o Marimo kontra e Romenge ando Niamco*. Ando 16to thaj 17to Aprilo, phenel savore policiake departamentonge te bichalen dati pala Roma (naja, foti) vi ke lengo ofiso thaj vi ko maj baro buro katar Interpol ande Viena. Kerindos buki chetane, kerde zor pe Roma te na phiren bi lilengo thaj kana phirenas bi lilengo, e maj phureder sar dehushove bershenge sas te dzan ko phandajmos duj bersh thaj te keren buti zorasa.

Ande Rusia, o Nikolaj Pankov ramol o lil *Buti i Dzinaiben*.

1930. O Michael Kwieck II aresel te avel pala pesko dad o *Thagar e Romeno* ande Polska thaj si prindzrado katar o Polchicko Governo.

Ande Rusia ramol pes e angluni var o *Nevo Drom*.

O Norvegiano dzurnalisto Scharfenberg rekomandil ka sa e Roma te aven sterilizime.

1931. Ande Moskova, vazdel pes o *Romano Teatro* sar esperimento, ale vi ages eksistujl.

Kapitolo 3

E Roma thaj e Sinturi ando Nacional-Socialismo

Kana e Nacional Socialisturi avile ke zor, kadi politika gelas maj dur ale maj nasul. E Informaciako Biuro anda Munich parubdas pesko anav ando 1938to bersh ando “*O Kriminalno Ofiso katar e Reich anda o maripe kontra e Rasaki e Romengi*” thaj integrujsajlo ando centralno kriminalno ofiso katar e Reich ando Berlin. Kana e policija kerel e registracija e Romengi, o centralno kriminalno ofiso rodas avri dzangle manushen save te registrjn sistematically e intregone narodos e Roemngo thaj e Sintongo anda Naimco. Anda kado, o kade anavdo “Rasial-Higienichno Rodimasko Centro” vazdas pes ko centralno sastimasko departamento. E Centrosko sherutno sas o fizichiano Dr. Robert Ritter, thaj e love ke te shaj kerel pes o “rodipe” denas len e Niamcisko Rodimaski Grupa.

O Ritter phenelas ke e Roma si jekh “kriminalno thaj anti-socialno rasa” savi musaj si te avel eliminime/mudardi (musaj te xasajvel). Vov anavdas pesko rodipe “kriminalno biologija” thaj phenelas ke e Roma thaj e Sinturi sar jekh narodo si len kriminalno tendince save si genetichno. Ande angluni faza peske bukiaki, o Ritter kerdas diferenca mashkar e “chache Roma” thaj e “dopash Roma” thaj kodola save si “dopash Roma” vov phenelas ke von si specialno “anti-socialne”. Ande jekh anda leske raporturi vov ramol:

“O puchipe pa roma shaj te phenel pes ke reshimo si kana e maj but anda e anti-socialne thaj e khanchivale dopash Roma avena deportime ke bare bukiake kampuri thaj kana chi ashavena len te keren maj dur chavoren. Feri atunchi e generacii so avena katar o Niamcisko narodo shaj xastran kadale pharimastar.”

E Rodimasko Centro katar o Ritter ananas ande buki dzangle manusha, thaj mashkar lende sas si e antropologista Dr. Eva Justin, o Professori Sophie Erhardt thaj vi o Dr. Ruth kellermann anda Hamburg. Lengi buki sas te roden avri e genealogia e familienge thaj kade shaj arakhenas avri “sode chache Roma” e Roma thaj e Sinti si. E arhiva savi o Ritter thaj leske mausha kerde, sas maj dur bichaldi ke policija thaj kade arestinas e familien save sas registrujme opre thaj deportinas len kekoncentracijake kampuri. Feri uni anda lende avile parpale katar kadala kampuri. Feri ande le gasoske sobe katar e koncentracijake kampuri, dopash miliono Roma thaj Sinti sas mudarde. Ande le Est Europake thema, aver shela mii Romenge peline viktime ande le eksekucii le Niamconge kana okupisarde ando Dujto Lumako Maripe. Chi ages thaj chi dzanel pes sode viktime ashile kothe.

E Roma thaj o Hamburgo ando Nacional-Socialismo

E presia pe Roma thaj Sinti ando Hamburg barilas pala kodo so e Nacional Socialisturi avile ke zor. Ando 8to Aprilo, 1935to bersh, lile decizija chetane ke sar te “dzutin” e Romen. Speciale normi sas akceptujme pala o socialno dzutipe e Romengo. E khera nas te aven maj dur dine ke Roma, thaj e policija nas te maj del lila e Romenge ke shaj te xandlujn. Sa e Roma save sas dzutime katar o them, musaj sas lenge te “keren e themeske buki” pandz ges ando kurko, thaj anda kadi buti e bare manusha nerinas po pandzi Marki thaj e chavore po duj Marki ando kurko.

Sa e dzutimaske formi save sas anda e familii bute chavorenca, e Romenge chi denas.

E idea te anen zorasa khetane ande jekh kolektivno kampo sa e Romen thaj e Sinton anda Hamburgo, anklisteas avri ando 1937to bersh. Ando 4to Novembre, 1927to bersh, o sherutno e distriktosko Wandsbek ramosardas: "... Bi avelas misto te ingeras sa e Romen save trajn ando vaj pasha Hamburgo, ande jekh baro kolektivno kampo, kampo savo te avel sar maj dur e forostar thaj e manushendar sar shaj". Jekh bersh maj anglal, e "Rodimasko centrumo" katar o Robert Ritter, astardas peski buki ando Berlino. Ando Decembro 1937to bersh, o Ministro pala e Interno Bukia katar e Reich, das avri o kade anavdo "Generalno decreto te preventin o kriminaliteto e policajura". Kado dekreto sas kerdo ke te kerel pes prevencija sas te phandaven sakones saves "si les anti-socialno phiravimo". Maj dur, o dekreto phenelas ke "kana e policija si te phandaven preventivno e manushen si te len pes vi pala e kriminalno-biologichno analizi thaj e eksperienca so sa len maj anglal". Thaj kade, kado dekreto kerdas ke te peren phandade but Roma thaj Sinturi thaj pala kado deportime ke le koncentracijake kampuri, kaj von sas te mukhen pes te te kerel "rasake rodimata" pe lende o Ritter thaj leske manusha.

Kana e policija astardas te phandavel e Romen, pala dekreto, e socialno agencija e hamburgoski planujlas te kerel jekh kolektivno kampo e Romenge thaj e Sintonge. Ando 22to September, 1939to bersh, o Senato e Hamburgosko las decizija te kerel pes jekh "Romengo kampo" ando distrikto Billstedt-Oiendorf. Von astarde peski buki ando Oktober, 1939to bersh, ale duj trin gesa pala kodo ashade lan anda kodo so o sherutno e policijako o Bierkamp. Ando 20to Oktober 1939to bersh, vov ramosardas: "Araki avilas amende jekh urgento lil katar o SS Sekuritateako Konsilo, thaj ando lil ramolas pes ke sa e Roma anda Niamco sas te raportujn ando 25to, 26to thaj 27to Oktober 1939to bersh. Sa e Roma sas te aven ingerde ando Esto. Kade, kado dekreto anda berlino parubdas e circumstancii."

O Raj Gottfried "Friedel" Weiss mulas ando Marzo 2003to bersh, pala jekh skurto aba nasul nasfalimo. Kado lil si dedikime leske thaj leske phraleske o Helmut, leska phake Walltraut thaj leske cikne nepotoske Robert.

*"Tumare dukha,
Si rani ande le lumako mas"*

(Lani "Goldschabi" Rosenberg)

Memorialno ges katar e angluni deportacija e Romenge thaj e Sintonge ke le mudarimaske kampuri katar e Nacional-Socialisturi

16to Majo, 1940to bersh

O Himmler das avri jekh urgento lil ando 27to Aprilo 1940to bersh, thaj delas ordino te "ashaven pes e Roma". Kado ordino gelas avri ke le policijake departamenturi katar e forura Hamburg, Bremen, Hannover, Dusseldorf, Cologne, Frankfurt thaj Stuttgart.

O ordino shute les ande akcija ando 16to Majo 1940to bersh. Shela Romenge thaj Sintonge anda Hamburg sas deportime katar le policijake kampuri anda Nöldekestraße anda Hamburg ke le mudarimaske kampuri katar e Nazi. E angluni deportacijaki stacija sas e fruktongi ferma Baaken ando porto e Hamburgosko, kodo so ages si mashkar Kirchenpauerstraße thaj

Baakenwerder. Kodi ferma aba chi maj eksistujl ages. E Roma thaj e Sinturi adzuckerde ke le policijaki stacija Nöldekestraße padzi gesa, thaj pala kodo ingorde len ande usuri ke le fruktongi ferma.

Kodi ferma/deposito areslasas te avel o centralno kolektivno anda sa e Roma thaj Sinturi anda Oprutni Niamcoski rig, anglal te aven deportujme ke Polska.

O Raj Gottfried Weiß isarel:

„ Trujal intregone thaneske sas e SS manusha, e manusha katar o Gestapo thaj policajura, thaj amen musaj sas te ushteas ka le pandz chasura i teherin. Von phende amenge ke dena amen avera khera, thaj kothe sa si, thaj ke te na las amenca khanchi thaj chi na mukhenas pe kodo. Amare phure dzangle ke kado chi avela vareso mishto thaj phende: Aven pakuis te las amenca e najura save si maj vashno e chavorenge.“

Ando 16to Majo 1940to bersh, kaj le star chasura i teherin, o than katar i Wasmerstraße ando Hamburg.

E historiija e familijaki Weiß sar nakhle anda e koncentracijake thaj mudarimaske kampuri katar o Nazi regimo.

Ando 20to Majo 1940to bersh, 551 manusha anda Hamburgo thaj aver 359 Sintura anda Nordico Niamcoski rig sas deportujme ke Polska ande trenuri bi hamasko vaj sanitarichno ekipamento. Kade trade von trin ges dzi kana aresle ando Belzek. Zorasa von sas te vazden e bukiake – kolektivno thaj mudarimaske kampuri anda e Dgidovuri thaj anda lende (e Roma). Te shaj inkeren e Romen thaj e Sinton kalmo, sar von tradenas, le gadze phenenas lenge ke svakone familiake dena kher thaj phuv ande Polska.

E Romen thaj e Sinton nas len khanchi pesa, feri e gada so sas pe lende. Lemge khera thaj lenge bajura sas konfiskime katar e Nazi.

Ande le anglune duj kurke, 75 chavore mule soske but khine sas vaj nasfale.

O Gottfried Weiß isarel :

“Jekh var, sar von denas amen paj, jekh Sinto savo beshelas pasha mande khuvdas man thaj azbadem jekhe gardianos. O gardiano boldas pes, las pesko pistoli thaj das pushke e Sintos ando stomako. Jekh cira pala kodo, aver manush katar e SS avilo, thaj dikhlas e Sintos sar inkerelas pesko stomaco thaj phendas:” Tu dan pushke e manushes? Chi biris te keres lan sar so trubuj? Sikavava tuke sar kerel pes!” Atunchi vov das inke duj var pushke e manushes, palaj kor. E manushes sas les eфта chavore thaj kamlas feri te lel paj anda lende. Anda kodo sas te merel ! »

Pala e eksterminacijako kampo Belzek

E familijan Weiß baht sas lan: maj anglal sar te keren anda kodo koncentracijako kampo jekh mudarimasko kampo, ando ivend 1941/1942to bersh, e Roma thaj e Sinti sas mukisarde katar e SS ko Krichow, pasha Hansk. Kothe, o raj Weiß sas te dikhel sar e chavore saven sas tifos, pushke denas les ando shero ande le spitake patura katar e gardianura.

O Krychow phandade les ando Februar 1941to bersh thaj e Romen thaj e Sinton mukisarde len ko Siedlce. Kothe, svako ges mudarenas e manushen. Jekh var, o Raj Weiß sas te dikhel sar e SS manusha mudarde e Romen thaj Sinton (daden thaj dejan) thaj pala kodo lenas lenge

chavoren thaj marenas lenge shere ande ziduri dzi kana merenas. Svako ges, e manusha maj but thaj maj but daranas ke chi astarena te trajn dzi ande reat.

Kothar, ingerde len ko getto ande Warshava. Maj but sar jekh dopash miliono Roma, Sinti, Dzidovuri thaj aver politichno phandade, trajsarde kothe khetane. Sa e phandade sas te ureaven emblemi, e Dzidovuri e Davidoski Cherhaj thaj e Roma thaj e Sinturi jekh lolo "Z". Kathe sas e angluni var separime e familija Weiß, sar von de katar 16to Majo 1940to bersh, o ges kana deportisarde len anda Hamburgo, sa khetane sas.

Sar von sas ando getto ande Warsava, kothe mule e phej katar o Gottfried e Waltraut, o phral o Helmut thaj o cikno nepoto o Robert. Anda kado kado lil si dedikime kodole manushenge save hasarde pesko trajo ande e nimacisko koncentraciichno kampuri. Te avel lengi phuv ushuro thaj te hodinin pes ande pachea penge phralesa thaj kakosa, Gottfried Friedel Weiss, thej lenge dukha te na aven shoha bisterde, thaj kade vareso te na kerel pes shoha palem.

Svako bersh ando 16to Majo, komemoril pes ke le policijaki stacija ando Neoldeckestrasse ando Hamburg-Harburg.

Jekh cira maj anglal sar te „likidil pes“ o getto anda Varshava, e familja Weiß birisardas te nashel. Na but pala kodo, e policija astardas len. Anda kodo ke niamciska dzenenas, birisarde te ashaven e haladen te na del len pushke, kade sar dine pushke deshe mijen Roma thaj Sinturi ande le Polskake veshi. Len chi mudarde, ale bichalde len ande aver kampo. Kade von aresle ko Bergen-Belsen.

Ando 1944to bersh, e niamcuri astarde te mukin mijen phandade ko Vesto. E Rusuri avenas maj pashe thaj maj pashe. O Bergen-Belsen sas jekh dzungalo suno. Aba maj but mule sas sar dzuvinde, nas len so te han thaj kade aresle te aven kanibaluri. Ande le shona so avile, e situacija kerdas maj phari thaj maj phari. Anda le Est thana transportinas maj but thja but manusha anda kodo ke le Rusijake ketanii/armii avenas maj pashe. Katar o Januar thaj dzi ko April 1945to bersh, sar maj cira 35.000 manusha mule, maj but anda lende mule anda nasfalimata vaj bokhatar.

Ando Marz, thonas e mule manushen ande jekh than, thaj kade sas bare gremezi metronge uche, thonas benzini pe lende thaj phabarenas len, ale le veshenge manageruri protestisarde kontra kodoleske. Pala kodo, feri kidenas len khetane.

O Gottfried Weiß isarel:

„Kana ushtilam i teherin, ande svako barako sas sigurno po desh manusha mule. Chi biriv te pachav ke le manusha nada kodola thana chi khandenas, thaj chi biriv te pachav lenge ke von chi dzangle so si le koncentracijake kampuri. Chi birisas e khandestar. Kodo khand ashilas amenge ande nakha shona pala kodo.“

Bergen Belsen

Ando 15to Aprilo, 1945to bersh, slobodisarde o kampo e englezuri. Pala kodo o Gottfried Weiß astardas te rodel peske dades thaj dan, peska phan e Maria thaj peske phrales o Heinrich. Maj palal arakhlas len, kana aba sas te na maj rodel len. E familja sas palem khetane, ale bokhale thaj bazorako, ale trajsarde.

O Gottfried Weiß isarel:

„But anda lende sas but bokhale thaj hale sar maj but sar birinas. Mule anda kodo ke lengo stomako chi birilas te lel kade but. K-aver sas gogjaver thaj hale lokhores thaj po cira.”

E Britanijake trupi/armii/ketanii sas len problemo kodolesa te den habe 60.000en manushen thaj te sastaren len, thaj o problemo sas kade varo anda le nasfalimata. But anda lende sas te ashen ando Bergen-Belsen soske sas e but nasfalimata. Pala kodo so o kampo sas vudzardo, sa e barakuri phabarde te na dzan e nasfalimata maj dur.

Persekutime thaj phandado soske sas “tsigan” tela e zor e Hitleroski:

O reslimo e Sintosa Gottfried “Friedel” Weiß

Kana shavore samas, shaj reslam amen kana thaj kana. E bari familija Weiß, beshelas varekana ando kampo ando Wasmerstraße ando Marburg, pashe kodole thaneske kaj beshlam dzi ando 1937to bersh. E raklore phenenas amenge”Tsig, Tsig, Tsigan!“ thaj univar shudenas barenca ande amende. Jekh var, jekh shudas baresa ande mande thaj maladies muro pirno, thaj kade nashlem khere rovindoj. Muri dej phendas mange, “Kana kodo kerela pes inke jok var, te cipis “Phenava kodo le dadeske Weiß! Thaj atunchi dikhesa sar kodola tsiganuri nashena.” “Muro papo”, o Gottfried Weiß delas anda shero ke va. Ages, vov trajl avere 45 Sintone familijenca ando Gerogswerder, kaj vov beshel angla mande ande pesko kher. Jekh amalikano, puterde-gogiako manush, savo arakhadilo ando 1928to bersh, trin bersh phureder sar mande, savo barilas ando romano kampo, o “Dad Weiß” sas o shero e familijako.

Akana thaj atunchi bi dzavas te phiravav man ando kampo mure dadesa thaj dejasa. But shukar sas kothe! But shavore, phuri dzuvli savi phabarelas peski pipa, e grasta nashenas trujal thaj e dzukela... thaj e buznea? “ Va, va” phenel o Gottfried Weiß. “Thaj bakrea”. Jekh ges, jekh phuri romni beshelas pe veranda katar mure babako kher, savi sas pashe, jekhe rotasa. “Lashe vasta”, phendas e phuri romni pala so dikhlas muro vast. “Kodi sas e Rosa”, asal o Gottfried Weiß. Dikhav. Thaj isarav jekhes ucho parno lole balenca. Vi vov sas Sinto? “Va. O Robert Weiß, muro kusino. Vov mulas jekh bersh thaj dopash kodoleske.”

Anda jekh var, pala maj but sar shovar desh bersh, resav te dzanav kadal manushenge anava, lengo trajo aresel te avel dzuvindo. Ame nakhlam anda e dokumentacija “when the music fell silent” katar e sikliarni Viviane Wünsche anda Harburg (shaj te len les pa amaro web-site www.RomNews.com). O Robert Weiß, ginadem kothe, sas te kerel phari buki katar o 1942to bersh dzi ko 1944to bersh, ande le angarengi fabrika Dr. Steinike ando Harburg, ale bi jekhe buchiarneski karta vaj bi specialno habenata thaj pokinelas maj but taksi/e themeske sar e k-aver kolegura. Thaj: o sikliarno Gottfried Weiß sas bichaldo ke aver shkola ando 1939/40to bersh thaj sas te dzal ande jekh specialno “tsigansko klasa”.

“Anda muro dad”, o manush savo delas duma manca phenel pashe, “e dukh ando dumo astartas maj anglal. Les line les kheral ando 1938to bersh aba, thaj marde les zorasa te buduul/vazdel kodo so sas te avel maj palal o koncentraciichno kampo Sachsenhausen. Daravenas les te na phenel pa kodo so nakhelas. Jekh var, avilas amenge jekh postaki karta lestar, thaj pe rig ramolas: Bichalav but sastimo specialno e Kakeske o Baribok. Kado busholas: bari bokh.”

Vov thaj leske pheja barile duje shibenca, phenel o Gottfried Weiß. “Ame das duma Sinti thaj Niamciska; vi e maj phure denas duma Romanes. “Na, “tsigan” naj jekh bilashi vorba leske, vi kana dzanel ke dzanel ke ande niamcisko shib kodi vorba insemnol/bushol “na lashe manusha save phiren”. “Melale Roma – akana kodo si k-aver vareso! Phenel vov. “Kado chi mukhava! E Roma thaj e Sinti, save aven anda India, trajn ande Europa de but shela bershenge, ale von sas intrego vrama supresime thaj persekutime.”

Ande muro shero si jekh foto. O kampo e Romengo anda Harburg-nango/chucho. E Tsiganuri? Line len kathar? Baba, soske? Chi dzanav. Sa gele, anda jekh var. Kaj? Vazdel

anda dume. Me, enja bershengo, e kamposko. Duj vaj trin karavani ashile inke po kampo. Manusha so dikhel thaj ashen. Pashe, kaj pekel pes o manro, so e manusha phende? “Varekon las sama pe animaluri. Thaj pala sa kodo, naj so te aven doshale.”

“Kodo kerdas pes ando 16to Majo”, phenel o Gottfried Weiß. “Semas 11 bershengo. Sas te ushteas k-al shtar chasura I deteherin. E Policija, o SA, o SS – von trujal intregone thaneske. Amen sas te ingeren ande k-aver than, phende amenge von, ko generalno guvernanto ande kodi vrama, thaj ame sas te pakuj s feri e bajura save trubunas amenge. Kothe kaj ingerenas amne denas amne sa nevo, mobila, gada thaj kade maj dur. Ingerde amen e bare vurdonenca ando porto ando Hamburg. “Kothe, ko Baakenbrücke 2, jekh thaj kaj ages si jekh memorialno plaka, 910 Sinti thaj Roma anda e Oprutni Niamcoski rig sas registrujme. “Amen sas te las tele amare gada ande jekh baro fermako kher – mursha, dzuvla thaj shavore. Rodenas amen lovendar, sumnakastar thaj bidzuterendar. E bare manusha ladjajle but, soske sa te nangion angal penge shavora. Von nas sikade kadalesa, dzanes?”

Sas e angluni stacija anda kadala pandzi lungi bersha, o baro kino, o koncentracijako kampo Belzec anda Polska maj anglal, thaj e mudarimasko kampo Bergen-Belsen ko agor, anda o Gottfried Weiß “e maj nasul kampo anda sa”. Leski eksperenci: but bilaches, but dur katar o manushipe. Jekh var ande kodi vrama, e Dzidovuri save chi sas ortodoksuri, sas shudine ande jag, te loshan lenge dukhaimatendar. K-aver var vov sas te dikhel sar jekh shejori enja bershengi savi sas aba po meripe, shude lan ando than kaj sas e mule, thaj phabarde lan de dzuvindi.

Jekh ges angla kodo so bombardisarde o getto anda Varshava, jekh gardiano phenel leske thaj avere phandadenge te nashen. “Kodo hastradas amare trajura, vi kana dujto ges phandade amen palem.” Ando 1945to bersh, ko Bergen-Belsen, pala so phirde pe mule – ma nas len gaso te phabaren len - o kampo sas slobodime katar e Englezuri ando 15to Aprilo.” Jekh anda e shela mii manushenge so mule kothe, pasha aver familijake manusha, sas o Helmut Weiß, o maj terno phral katar o Gottfried Weiß. O Gottfried, lesko dad thaj leski dej, thaj vi e k-aver trin pheja trajsajle.

Ale kothe ando Harburg, ando than kja von trajnas varekana, e Sintuon chi maj mukhenas. “Kodi sas sar jekh dujto deportacija.” Lilne varesavi finansialno kompensacija?”. Anda kodola pandzi bersha, lilem 3.050 DM. But anda amende chi lile khanchi, thaj dzanes soske? Soske von chi dzanenas te ramon thaj te ginaven thaj kade chidzangle savo si o ultimatum savo ramosarde lenge ande e oficialne lila.”

Gottfried Weiß. Kodoke prinzardem les, mishkisardas man. Vov shaj avelas kerko pala sa kodo so kerde leske thaj leske familiake, ale vov pakial ando Del thaj si amal sakone manushesa, thaj vi jertisardas e mordercon katar o Nazi regimo. Mashkar peski familija, svako ges si bahtalo, jekh but lasho manush, implikil pes thaj si ando Bordo katar o Roma und Cinti Union thaj inke pashe marel pes kontra e bisterimaski kodoleske so sas sar jekh kontemporano manush savo dikhlas thaj le terne manusha kamen te shunen les: ando Niamco, Rusia, England, Polska, Lithuania, Svedo, Israel.

Fakto:

O Gottfried Weiss trajsajlas ande dar maj but sar 2.5 milioni minuturi ande kodola pandzi bersha sar sas ande le koncentracijake kampuri.

Fakto:

Maj but sar dopash miliono Roma thaj Sinti sas mudarde ande le mudarimaske kampuri katar e Nazi.

Info:

O rasialno-biologichno rodipe katar e Nazi fizichianuri vazde e fundacija anda e gentichno rodimata de ages.

Info: 16to Maj

Kerel pes komemoracija ke policijaki stacija anda Nöldekestraße, Hamburg-Harburg, ke te na bistrel pes kodo so sas.

Zumav:

Ando getto anda Varshava, kothe sas karing jekh metro kaj shaj trajlas jekh manush. Ande jekh soba 20 metrongi, trajnas 20 manusha. Zumav te keres kado ando jekh cikni soba, thaj tho jekhe sikliarnes pro mtero.

Quota:

O Raj Gottfried Weiß isarel:

“Anda 200 grami manro, kidem e mule manushen ando getto ande Varshava thaj ingerdem len ande jekh komuno gropa. Sas jekh teribilo buki. Ale k-aver varesar meravas bokhatar sar e k-aver manusha. Isarav ke jekh var vi lilem jekh kotor manro anda vast jekh mule manushesko.”

Getto anda Varshava

Kpitolo 4

Introdukcia

Chi o bersh 1993 thaj chi o bersh 1945 chi markisarde nasulipe sar o Niamco tratisardas e Romen thaj e Sinton. Thaj kade, e duskriminacija katar o scieteto karing e Roma thaj Sinti si vi ages.

O Anti-Gypsyismo (kontra e Romengi) si jekh fundamentalno konsensus ande Europako majoriteto. Vareso sar jekh kulturalno kodeks savo pravardo katar e tradicionalne prejudicii. Svako zumavipe te phenel pes pala kado fenomeno si te phenel pa e percepcia svakone geseski katar o majoriteto, specialno lengi percepcija karing e kade anavde Gypsy/Tsigan (Roma). Kado bushol ke si te sikavel pes katar bastarde e prejudicii thaj sar sas bichalde katar jekh generacija ke aver.

Thaj vi e Nazi propaganda savi igiardas ko genocido e Romeno si lan inek efekto pe godia bute manushenge vi ages, thaj flirtil lengi koncepcija karing e Roma. E historija si pherdi dilivane imputacii thaj svakone geseske “chachimata” save ande lengi konsekenca ingiardas ke persekucija e minoritateango.

1. Pala 1945 chi agorisardas e persekucija

Kana e barea katar e koncentrachiicno kampuri puterde pes vi e Romenge thaj e Sintonge, von kade sas khuvde ande penge sociale strukturi ke e angluni var ande pengi historija chi birisarde te lasheajven chi ages.

E familii, o maj vashno socialno orientateako punkto thaj e phangle gretari te protektujl e dzenes ande jekh dushmano societeto, von sas savore phagerde anda e maj but anda kodola save trajsajle. Sa kodo so chi birisarde ande shela bershenge ande penge mudarimaske atempturi, e biurokraturi thaj e doshale anda Nazi regimo birisarde. E Roma prave totalne sas dine dab ande lenge strukturi. E Niamciska thaj e Polchicka Roma sas prave sa mudarde, feri jekh cira anda lende ashile. But anda Sinturi gele parpale ande peske forura pala kade phendo slobodipe. Ando 22to Septembro, 1945to bersh, shtar shona pala o agor le marimasko, e policija anda Hamburg puterdas e konturi: “... o totalno numero e Romengo save trajnas ande Hamburgosko regiono angla 20to Majo 1940: 1682. 551 anda lende sas ashade ko generalno governmento ko 20to Majo 1940to bersh. 328 sas ingiarde ko Auschwitz ko 11to Mart 1943to bersh; 26 sas ingiarde ko Auschwitz ko 18to April 1944to bersh; 30 mukisajle ande k-aver than; 89 sas ingiarde ke koncentraciicno kampuri anda kriminalne aktiviteturi; 11 mule. Totalno sas 1135. Pala kado, o totalno numero e Romengo save trajn ande Hamburgosko regiono si te avel 439...”

E registracijako sistemo savo e Nazi kerde les, kerdas maj dur buki te registrujl e Romen thaj e Sinton, feri ke lengi buki chi sas kasavi prindzardi.

Ale kado parubdilas sigate:

- Ando 1948to bersh, o centralno kriminalno departamento katar o Baden Wurttemberg del avri kasavo guido ke “sar te maren pes kontra e rasake e Romengi”. Kado guido

sas kerdo anda e halade, sar jekh temporarno dzutipe dzi kana “e finalno solucija e Romengi avela...” kade sar ramolas pes ando lil so sas pashe.

- Kodo so sas o “Centralno Ofiso katar e Reich anda o marimo kontra e rasaki e Romengi” si pale vazdino ando Munich thaj pale astardas peski purani buki.
- Sa ande kodo bersh, e Bavaria del avri peski “nevi” legislacija pa Roma, e zakonuri anda e manusha save phiren, zakono savo sas kerdo pala o purano “zakono anda o marimo kontra e Romeno” d-anda 1926to bersh.
- E Nazi doshale kade sar o Eichberger, Supp thaj but aver, save na but vrama kodoleske bichaldas e Romen ke koncentraciichne kampuri, si akana kerde responsabilno anda kodo ke kerde maj dur registracija aba pashe si lile ande buki sar eksperturi pe kompensacija. Kade, naj so te phenel pes pashe pe kodo ke kodola kompensaciengne praktiki sas sar jekh dujto persekucija e Romengi thaj e Sintongi. Chi sosko anda e ofisoske doshale chi sas shoha kerde responsabilno anda kodo ke line rig ko mudaripe e Romeno thaj e Sintongo. Vi pala maripe, e viktimi thaj kodola save trajsajle sas dikhel na misto.
- E Niamcisko Federalno Kris phenel ando 1956to bersh ke “lengi (Romengi thaj e Sintongi) deportacija ke koncentraciichne kampuri chi sas jekh persekucija anda kodo ke aver rasa sas, ale jekh preventivno kriminalno mesura”. Jekh “kompensacija” thaj dzutipe pe re-integracija chi sas lenge mukle anda kadi krisaki decizija. Na kade sar ke Dzidovicka viktimi katar e Nazi, e Romengo Holokaust sas legimitime pala kadi krisaki decizija. Dzi ages, chi sosko Niamcisko governo chi das seriozo reparacija anda o bichachipe so kerdas pes e Romenge thaj e Sintonge. Kash te den pes kompensacii e manushenge so kerde buki zorasa, o Niamcisko Governo das e buki ko International Organization for Migration (IOM) ando 2001to bersh. O IOM si sa kade e organizacija savi dzutisardas pashe ke politika ke te deportin e Nashade Romen. Kado eksampli sikavel sar e Niamcisko politika zumavel te reparujl so nasulimo kerdas varekana.
- E bajuri so chorde e Romendar thaj e Sintondar sas chute ando Federalno Departamento e Barvalimasko thaj maj palal ande federano Republika e Niamcoski.
- O Dr. Ritter, o shefo katar e ideologia ke “finalno solucija ko Romengo puchipe” sas lilo ande buki katar o Foro Frankfurt sar jekh publichno oficeri po sastimo. Vov mulas bi te puchel les varekon vareso ando 1951to bersh, sar pensioneri ando Frankfurt.
- O Leo Cartens, o sherutno katar o Centralno Ofiso pa Roma anda Berlino, kerdas buki ko Kriminalno Policija ando Ludwigshafen. Vi kana gelas anda buki, kade mishto denas дума pa leste anda “e lashe trikuri ke sar te len pes pala Roma”. Thaj vi vov sas jekh eksperto anda e kompensacii. Vov chi sas shoha akhardo te pokinel anda e deportacija e Romengi anda Berlin thaj so kerdas pes anda lengo trajo.
- Katar o 1948to bersh, vazdas pes palem jekh bukiako “buro pa Roma” ando Niamco. Kash te keren les pala konstitucija, von invade les “buro anda e manusha save phiren“.

Leski buki sas te kerel:

- 1) Kerenas e manushesko civilno statuso
- 2) Administrinas e lila:
  - a. Personalne akti
  - b. Akti thaj foto pashe
  - c. Akti e anavenca e Romenge
  - d. Akti pa karakteruri
  - e. Akti pa vurdona
- 3) Administrinas e personalno thaj famiienge akti
- 4) Kerenas buki khetane e avere autoritatenca
- 5) Kerenas kontrola pe kampinuri (kaj phiren thaj kade maj dur)

- Kodo so sas o Centralno Ofiso katar e Reich anda o maripe kontra e rasaki e Romengi“, kodo bucholas „o buro pala e manusha save phiren” pala maripe, kerdas buki dzi ando 1970to bersh sar o oficialno responsabilno autoriteto thaj rodimaski institucija pala e Romengo puchipe.
- Pala o 1970to bersh, e buki chi gelas maj dur. Mashkar aver, o “buro pala e manusha save phiren” anda Hamburg sas but vashno ando “federano maripe kontra e rasaki e Romengi”.

Tipichno anda kadala intencii kash te kerel pes jekh kompletno registracija e Romenge thaj e Sintonge, sas te kiden sar maj but informacii pa Roma. Pashe, pasha e akti fotonca thaj anavenca, e kodola kade anavde “karakteristichno akti” registrujn vi e numerari save sas len marde po vast kana sas ande koncentraciichno kampuri.

Thaj vi svako kontakto ke kadi grupa sas te avel registrujme.

Dzananen ke:

Ande kodola specialne formi save sas kerde kash te kontrolin e manushen save phiren, sas te registrujn ande lende vi kana e dzuvla khamna sas, savo koloro si e dzukelen save si lenca thaj vi te len lenge naja.

Phenenas ke kana keren e identifikacija e Romengi sas te keren lenge akti fotonca thaj najenca.

Kana astardilas e Federalno Niamcisko buki pa civilne chachimata e Romenge thaj e Sintonge, e mesuri katar e raj bare chi maj sas aba specialne e Romenge thaj e Sintonge. Kade sas te:

- „Keren kontrola kana parovenas buti var o than kaj beshenas“
- „Te keren raporturi pa e chorimata svako ges“

Kadala neve proceduri sas rig anda e mishto organizujme „marimo kontra e rasaki e Romengi“ katar raj bare.

Ande akti katar e “Raporturi”, specialno sas registrujme e grupi e Romenge thaj Sintonge save phirenas e kampinenca, thaj von sas registrujme katar e federalne thema e Niamcoske vaj katar lenge centralno kriminalno autoriteturi.

Katar o 1981to bersh, o kriminalno ofiso inkiarelas jekh specialno sistemo aktengo pa Roma thaj Sintu te registrujn sa e vurdonas thaj lenge xulaja.

Sa kadi informacija sas kolektive ando kodola “akti pa e manusha save phiren”. Kodo ke eksistujn, vi kana e raj bare phenen ke na, shaj te sikavel pes ande le thema Hamburg, Messia, Baden Wurttemberg thaj Bavaria. Specialne zakonuri sas kerde kash te avel lenge maj lokhes ande lengi buki.

Sar eksamplo, o Decreto 103 katar e Registracijako Ofiso, pala savo kana varekon lenas pes, arakhenas pes chavore vaj merelas varekon katar kodola manusha save phirenas, sa kadala sas te raportujn pes ke kriminalno policija. Kado dekreto achilas dzi ando

1985to bersh thaj sas suspendime/ashado feri kana o Rom und Cinti Union kerdas protesto.

O “Zakono pe karavani” anda Hamburg, si sa jekh efektivno.

E bare rajen si len bare suspicii kana dzal pa Roma thaj Sinti thaj pa lengo permanento phiripe, thaj kado kerel te pachal pes ke von shaj te keren kriminalne aktiviteturi thaj anda kodo e policija si te xamil pes. Anda kado, sar e Roma thaj Sinti aresen ande jekh gav vaj foro si te keren lenge kontrola.

Kodo so e policija kerel, sas lenge muklo katar e raj bare anda kodo ke von gindin ke kado si preventivno akcija. Vi kana e Roma naj doshale, von si te keren sa kado ka e Roma thaj Sinti te traden kothar.

Kana e publiche oficeruri pa sastipe keren kontrola ke le Romenge taj Sintonge lila vaj roden te dikhen sode bershenge si, kado bushol ke maren pes kontra e Romenge, pala kade sar kamen e bare raj. Sa ande kodi vrama, e bare raj katar o socialo keren sa so shaj te na muken e Romen te beshen kothe.

Kash te keren len te na beshen kothe, e raj chi denas e Romen thaj e Sinton socialo thaj kerelas komplikovano te shaj len khera kothe. Kado kerenas Romenca te shaj shunen vi e avera thaj te na aven kothe, te dzan ande aver forura.

Shaj phenel pes ke e Roma sas persekutime intrigo vrama dzi ages. Ke sas vaj na legalno, kado dzalas pala sar kamenas e politikuri.

Maj dur, kodo kade anavdo “Romano problemo” chi sas reshime kade sar e bare raj kamenas. Kodo so von kamen si te xastran lendar thaj jekh solucija si te shuden len avri anda them. E strategia sar te shuden avri grupuri Romenge si te muken len te beshen pe jekh vrama ale nado kodi vrama daraven len ke te na nakhen e vrama so das len te beshen kothe.

So kerenas jekh grupasa, kerenas te shaj shunen vi e aver grupi thaj te daran. E bare raj daranas ke te mukhena e Romen thaj e Sinton te beshen kothe maj but vrama si te den avri but love katar o foro.

1. Kana astardas pes e persekucija e Romengi, kodi sas sherutni katar e iracionalno thaj paranoide ideii, ale maj palal, kana astardilas o Trito Reich thaj dzi ages, e persekucija e Romengi si sherutni katar jekh pseudo-objektivno rasistichno argumentacija. Kade sar sas e kalenca ande Amerika, kodo ke e Roma thaj e Sinti sas persekutime shela bershenge muklas lenge vurma: xasarde e edukacija, naj len buki thaj ekskluzia anda o socialno trajo.

2. E Roma d-anda 1989to bersh

O Professori Dr. Klaus J. Bade anda Osnabrück, eksperto pe historija thaj migracija, phenel ande pesko lil “E Europa po mishkipe: Migracija d-anda 18to shel bersh dzi ages”:

Kodo ke e Roma anda Centralno Europa migrisarde d-anda Esto ko Vesto sas shaj feri pala e revolucija so sas ande Romania ando December 1989 thaj e k-aver musaj sas lenge te migrin kana sas e konflikti ande ex-Yugoslavija. Maj anglal von avile ande Austrija, thaj pala kodo ando Niamco thaj kothar gele maj dur ande le Europake thema.

Tela o regimo katar o Ceausescu, e Roma trajasajle “slobodno” kade dur ke khonik chi interesujlas pes anda lende– na kade sar sas maj anglal supresime thaj shudine avri. Karing

o agro le diktaturako, palem kerde pes planari sar te kerel pes ijntervencija ande trajuri e Romenge. Von aba chi sas kade shute ande praktika, ale e dar ashilas. Pala e revolucija anda December 1989to bersh, e historichne prejudicii palem avile kontra e Romenge. E prejudicii sas xamime e resismosa nacionalisto, akuzinas len ke sas chetane e regimosa so vorta perade.

E Roma sas atakujme ande peske khera ande maj but regionuri e themeske. Ando 1991/92, karing 30 progromuri sas registrujme ande Romania. Kado, thaj vi ke gindinas ke te lasharen peski ekonomichno situacija ingiardas e Romen ando Vesto. Ando 1990to bersh, karing 50,000 Sinti thaj 30,000 Roma trajnas permanento ando Niamco thaj sas len Nimacisko themutnimaske lila. Von trajsajle vi pala o mudaripe katar e Nazi, thaj sas len serioсно sastimaske problemuri anda e “eksperimenturi” so kerde pe lende ande koncentraciichno kampuri. Pashe, sas 30,000 – 40,000 migranturi save kerenas buki, na Roma, anda e Est Sud-Est Europake thema save sas klasifikime sar Roma.

Kon kerde migracijake konekcii thaj kerde kontakturi ando Vesto. Ando Niamco, dzi ando 1993 to bersh sas puterdo zakono anda azilo thaj kade sas len temporarno thana kaj te beshen bi te daran. E informacija pa Roma save avenas anda Est Europake thema na-j eksaktno, soske von sas registrujme pala nacionaliteto thaj na pala ethniciteto.

Pala e oficialne lila, karing 250,000 nashade Roma avile ando Niamco katar Januar 1990to bersh dzi I Juli 1993to bersh, kana o nevo zakono pa azilo avilas avri. Anda kadala, e maj but (60%) anda lende avile anda Romania, 30% anda Jugoslavija thaj 5% anda Bulgarija. Kana e Roma anda Est Europake thema avile ando Niamco ando 1990to bersh, kodo ke sar von trajnas sas e niamconge strejno thaj na normalno. E Komunalno Autoriteturi sas tela presia ando 1992/93to bersh anda kodo ke e themeske manusha chi kamenas e strejnon, thaj e Roma lenge sas anti-socialne mansuha thaj na kade sar si e normalno civilizime manusha ande luma.

Ando 1993to bersh, pala so deportisarde len, vaj kerde lila chetane e themanca ke te bichalen parpale e manushen, thaj pala kodo so aver gele ande aver Europake thema, ando Niamco achile oficilano 125,000 nashade Roma, ale e Romane organizacii phenen ke feri 75,000.

Ande bersha so avile pala kado, o numero e Romeno ando Niamco ciknilo, anda kodo ke raj bare line pes pala lende, thaj na kade kerenas lenca sar kerenas e Dzidovonca save sas akceptujme thaj dzutime pashe e themastar te integrujn pes ando societeto.

Kodo ke e Romen anda est Europake thema chi kamenas, bichalde len avri anda them. E Romen chi akceptujsarde len, ale e Dzidovon anda Rusija akceptujsarde len sar nashade manusha. Pe Romengi rig nas khonik, soske nas khonik kaj te dzutl len pashe anda Vesto, kade sar sas e Dzidovon.

Pe Romengi rig sas feri organizacii kade sar o “Centralno Koncilo e Romeno thaj e Sintongo” thaj o “Roma und Cinti Union”, o “O societeto anda e darade manusha”, dzutimaske organizacii save kerde iniciativii thaj karde shukar rekomandacii ko Europako nivelo. Kado konteksto sikadas sa kade sar e Roma nas dikhle ni kana dine pes e kompensacii katar o Nimacisko Governo – vi kana mashkar e Roma sas 500,000 viktimi, e grupa savi sas sa kade opresime sar e Dzidovuri. Kodo so e Niacional Socialisturi kerde e Romenge anda Sud Est Europake thema ande Nazi era, chi dzutisardas lenge te ashen sar nashade manusha ando Niamco.

Ando Niamco , e Roma sas tratime diferento, ande varesave federano thema sas akceptujme sar nashade, ande k-aver sar azilanturi thaj ande k-aver sar temporarno tolerime manusha (sas len DULDUNG).

Von trajsajle ande kolektivne artieri vaj ke rig e forongi ale sas mashkar ekspulzijaki thaj deportacijaki dar. Ande kodi vrama, o them kerelas lila khetane e avere themenca te shaj bichalen e Romen parpale ande thema katar avile. O angluno lil sas semnome mashkar o Niamco thaj Romania ando Novembre 1992to bersh. Pala kado kerdas lila vi avere themenca anda est thaj Sud Est Europake thema, thaj anda kodo pokinelas o Niamco milionuri e themenge anda kodo ke len len parpale. E migracija e Romengi katar Est ke Vest Europake thema sas ashadi kana o Niamco astardas te bichalel e Romen parpale thaj vi kana ke granici astarenas len bichalenas len. E Roma save sas bcihalde anda e Vest Europake thema, aresle te aven viktime ande ilegalno imigracija, legalno imigracija savi sas provokime kana phanglas pes e vudara e Europake.

But Roma avile ilegalnmo ando Niamco kana e Albanncuri shude len avri anda Kosovo anda kodo ke gindinas ke e Roma sas pe e Serbongi rig.

E Europa si te putrel peske granici thaj te anel andre vi e themen anda Est Centralno Europake thema, al eatunchi si te aven but migranturi te keren buki ande aver thema.

Musaj si te paravel pes o gindipe

E situacija e Romengi thaj e Sintongi ando Niamco shaj te xacharel pes feri kana dikhela pes sar e Nimacuri phiraven pes lenca. Atunchi si musaj te phenel pes pa historichne cirkumstancii kadale narodoske te shaj xacharel pes sar von trajn akana. Feri anda konstanto persekucija shaj te dikhel pes sar evolujsardas e Niamcongo phiravipe karing e Roma, thaj kade dur aresle dzi ko Anti-Gypsismo (kontra e Romenge). Kodo si sar o Anti-Semitismo, feri ke kodo sas ashado ando 1945to bersh, ale o Anti-Gypsismo ashilas ando mashkar e Societateako e Niamcongo.

Rasistichno violenca si inke ande intrigo Europa, thaj avel specialno katar e NeoNazisturi kana kamen te ashaven e imigriacija e Romengi thaj kana kamen te bichalen len avri anda them. E Roma, e maj bari grupa nashade manushengi anda Europa, si agresime svako ges. Ande maj but kasuri, kodola save agresujn len shoha chi keren lenge khanchi anda kodo ke naj evidenza. Anda kodo e rodimata butivar ashadon. E media chi maj ramol aba de but bersh pa kadala rasistichno violencii; e violencii sas aba integrujme ando svakone gesesko trajo thaj chi maj sas aba kade interesanto e manushenge.

Kodo ke e thema phagile ande cikne ethnichno thema ingiradas ke kodo ke e Roma si jkeh minoritatea savi khonik chi kamel lan ande e “vudzarde” societeturi. Butivar, ande kado proceso, e romendar lel pes lengo nacionaliteto. Sar eksamplo, kana phagilas e bari Rusia, maj but sar 100,000 Roma ashile bi nacionalitateako. E lista dzal maj dur e kasosa anda Jugoslavija, ale e Roma aresle te aven streini manush ando them kaj arakhadile thaj trajsajle, thaj kado dzal lenge palem thaj palem.

Violenca kontra e Romenge, diskriminacija thaj prejudicii ando societeto, naj edukacija, but anda lende chi dzanen te ramon thaj te ginaven, but chavore meren, thaj si bi bukiako – sa kadala naj e sursa e problemongi ale si e simptomuri katar o obsesivno Anti-Gypsismo katar

e Gadze. Anda kodo ke – na kade sar ko Anti-Semitismo- khonik chi las pala o Anti-Gypsismo, areslas te avel rig anda o kulturalno kodexo. Jekh vashno indicatori anda o identiteto katar o Anti-Gypsismo ando moderno Europako Societeto si sikado ande lengi chib savi si perdi negativno konotacii akring e Roma.

E Roma si dikhle sar jekh grupa, thaj na sar individualuri, sar manusha.

Kodo ke te lasharel pes e situacija e Romengi chi dichiol aba te sahj avel. Vi akana, ando 2003to bersh, thaj khati e diskriminacija chi ashadilas. Akana trajn ande Europa karing 15 milioni Roma, thaj ande svako bish bersha lengo numero buxlol duj var. Kado bushol ke ando 2050to bersh, e Slovakuri, Czechuri, Rumunuri, Slovenuri thaj Bulgaruri aresena te aven minorateti ande pengo them, kana o nivelo sar e chavore arakhadion akana ashel kade. O nivelo sar e chavore arakhadion chi ciknola dzi kana e Roma chi avena edukme ande shkoli, ale kado chi dichiol te avel aba sigate, soske e Roma trajn ande Est ale vi Vest Europake thema ando baro chorimo kade sar ande Trito Luma. O UN phenel kado specialno pala e thema: Romania, Slovenia thaj Slovakia.

E Romenge problemuri naj diskutujme ke Europako nivelo, thaj kade te avelas faj man paravelas pes vareso.

E Roma si te aven dzutime pashe, karing duj generacii, thaj kado kostila e EU miliardari thaj kade e Europa integrujla e Romengo barvalimo thaj aresena te prindzaren e Romen. Te aresen kodo si te akceptujn e Romen sar egalno parteneruri, thaj te mukhen rigate e prejudicii.

E Romane organizacii nas inke akceptujme snde chi jekh nacija anda luma, thaj kade e Roma si jekh narodo bi glasosko ande Europa.

Dzananen ke:

Pala jkeh statistica, svako 5to Niamco (kodo si 20%) si Anti.Semito, ale 70% anda intrego societeto si kontra e Romenge.

Mashkar o Anti Semitismo thaj Anti Gypsismo si jekh komuno elemento: e prejudicii kontra vi le duj si d-anda e Mashkartune Bersha.

O Martin Luther, jekh prindzardo Anti.Semito, phendas e kristianonge te tratin e Dzidovon sar e Romen.

2003. E Romnia si sterilizime ando Slovako. Photo letanovce

2003. E nashade Roma anda Kosovo si zorasa ashade te na muken e Macedonia katar e halade. Photo Bitola.

Kana agor das o Shudro Maripe thaj pelas o Comunismo, e prejudicii d-anda e Mashkarutne bersha avile palem avri ande sa e post komunistichne thema.

E Drabarneange Shilava:

E manusha thaj e mansuha saven si len bolti thon e shilava ko vudar sar semno kontra e drabarneango, thaj kade pakian ke kado chi mukela e Romen te aven andre ando kher. Ande jekh intervio, jekh dzuvli phenel sar efektivno si kadi metoda: vi laki dej kade kerdas ando

1939to bersh, jekh cira pala kodo so o maripe astardilas, thaj sigate pala kodo e Roma xasajle. Pala kasave diskriminacii khonik chi las pes te ashavel kodo. Kado fenomeno gelas maj dur, vi kana e shilava chi ashaven eRomen te den andre varekaj. Si jekh eksamplo katar e irracionalno prejudicii, save naj efektivno, ale psihologichno avel katar e gadze.

Photo Drabarneange shilava.

“E Roma ande Niamcisko Federalno Republika na-j jekh minoriteto. Kado sie Romenge save si niamcisko themutne.” – (Niamcisko Parlamento, printime 12/2367)

Ande jekh intervio mashkar e nevimatengo lil “Taz” thaj o Heck (manush so del sfato e Primaros) membro katar e zeleno Partia ando Bremen, ando September 1992to bersh, kerdas komparacija mashkar o Holokausto e Romengo thaj o fenomeno sar e dinosauri xasajle thaj phendas: ame chi biris dzutis savorenge savenge ame greshisardam maj dumult” thaj :”E Romengi kultura naj kasavi lashi ke te shaj avel protektime”.

O Raj Schmidt, membro katar o Senato anda Bremen thaj katar e Niamcisko Partija DVU, phendas pa Holokausto e Romengo ando Parlamento ando Juli 1990to bersh kade: Si tristo ke na maj but anda lende sas mudarde”. Sas ingordo angla kriss, ale jertime anda kodo ke las pes pala e bare Raj.

Sar busholas jkeh articolo ande e nevimatengo lil ando Baden ando 28to August 1992to bersh: Jekh cachi plaga (nasfalimo), kadala Roma”.

D-anda 1986to bersh, o foro Cologne inkiarel o Biuro anda e Ethnichne Minoriteturi; von kamne kodolesa feri te inkiaren tela observacija e familien e Romenge. E biuros si les aktiviteturi pala o socialno dzutipe thaj pala e imigranturi Roma, sa jekh biuro savo lel e chavoren katar lenge dada thaj e halade keren specialno intervencija.

Bibliografija

- Awosusi, Anita; Stichwort: Zigeuner – Zur Stigmatisierung von Sinti und Roma in Lexika und Enzykloplädien; Wunderhorn 1998
- Brentjes, Burchard; Die Araber 2. Teil – Chane, Sultane und Emire; Verlag Anton Scholl 1975
- Edition Parabolis, Die Roma, Eine transnationale europäische Bevölkerung; Edition Parabolis 2000
- Fischer Weltgeschichte; Zentralasien; Fischer Bücherei 1966;
- Heinrich, Gerhard Franz; Das Alte Indien; Bertelsmann Verlag 1990
- Heinschnik, Mozes F und Hemetek, Ursula; Roma das unbekannte Volk; Böhlau Verlag 1994
- Hofstätter, Hans H. und Pixa, Hannes; Vergleichende Weltgeschichte 715 - 900; Holle Verlag 1964
- Hofstätter, Hans H. und Pixa, Hannes; Vergleichende Weltgeschichte 900 – 1200; Holle Verlag 1965
- Hofstätter, Hans H. und Pixa, Hannes; Vergleichende Weltgeschichte 1200 - 1400; Holle Verlag 1965
- Hofstätter, Hans H. und Pixa, Hannes; Vergleichende Weltgeschichte 1400 - 1550; Holle Verlag 1965
- Hohmann, Joachim S. ; Sinti und Roma in Deutschland; Peter Lang 1995
- Hohmann, Joachim S.; Geschichte der Zigeunerverfolgung in Deutschland; Campus Verlag 1988
- Kulke/Rothermund; Geschichte Indiens; Verlag W. Kohlhammer GmbH 1982
- Läderich, Stephane; Rroma, Heft zur EXPO in der Schweiz; Rroma.org 2002
- Lee, Ronald; THE ROMA: ORIGINS AND DIASPORA
- Matras, Yaron, Rom und Cinti Union e.V., Ausländerbeauftragte Hamburg; Roma und Cinti in Hamburg; RCU 1989
- Müller, Artur; Die Sieben Weltwunder; Verlag Buch und Welt;
- Müller-Hill, Beno; Tödliche Wissenschaft – Die Aussonderung von Juden, Zigeunern und Geisteskranken 1933-1945; rororo aktuell 1984
- OSI; Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection; OSI 2001
- Rakelmann, Georgia A.; Interethnik – beziehungungen von Zeiguenern und Nichtzigeunern; LIT Verlag1988
- Roma National Congress; Roma und Deutschland; RNC 1993
- Union Romani; The gypsy people – A guide for journalists; European Commission & Ministry of Labour and Social Affairs – Spain; Union Romani 1997
- Vossen, Rüdiger; Zigeuner; Ulstein Sachbuch August 1983
- Wippermann, Wolfgang; Europäischer rassismus im Vergleich 1922 – 1982; Suhrkamp Verlag 1983*
- Wippermann, Wolfgang; Konzentrationslager – Geschichte Nachgeschichten Gedenken; Elefanten Press 1998
- Wippermann, Wolfgang; Wie die Zigeuner – Antisemitismus und Antiziganismus im Vergleich; Elefanten Press 1997
- Wünsche, Viviane; Als die Musik verstummte.... – Das Schicksal einer Hamburger Sinti Familie im „Dritten Reich“; Viviane Wünsche 2000
- Zülch Tillmann, Zentralrat Deutscher Sinti und Roma; Sinti und Roma in Deutschland – 600 Jahre Geschichte einer verfolgten Minderheit; Bundeszentrale für politische Bildung 1983

Verifikacija katar e portreti/foto:

Portretengi arhiva:

RomNews Society
RomNews Network
Rom und Cinti Union e.V.
Roma National Congress

Mapi thaj grafiki:

Sa e mapi thaj grafiki Copyright katar o RomNews Society